

Universiteit van Utrecht
Faculteit Geesteswetenschappen
MA Nieuwe Media & Digitale Cultuur [NMDC]

Digitale identiteit, ‘het recht om vergeten te worden’ & Hannah Arendt

Masterthesis NMDC
Tutor: dr. I. O. de Vries
Tweede lezer: dr. C. van der Hoek
Student: N. Z. Schiet

Versie 28 juli 2015

Abstract

Op 13 mei 2014 deed het Europees Hof uitspraak in een zaak die tegen Google was aangespannen. De aanklager in kwestie verzocht Google een link naar een artikel over hem te verwijderen, omdat het niet meer relevant zou zijn. Het Hof oordeelde dat Google hier inderdaad toe verzocht kon worden. De drang tot controle over onze digitale identiteit, onze data double, heeft een nieuwe hoogte bereikt na een periode waarin deze controle vooral verminderde. Dit kan in verband worden gebracht met het onsterfelijkheidsconcept van Hannah Arendt; de mens als enig sterfelijk wezen heeft de drang, of zelfs de taak, om zich tot onsterfelijkheid te verheffen. Het internet blijkt een podium om deze drang te bewerkstelligen, maar hierbij vormt het vervallen in ijdelheid een risico. Hoe moeten we hiermee omgaan?

Kernwoorden

onsterfelijkheid / ijdelheid

‘wie je bent’ / ‘wat je bent’

digitale identiteit & data double

online privacy

‘het recht om vergeten te worden’

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Theoretisch kader	8
	2.1 Een overzicht van data doubles & digitale identiteit in theorie	8
	2.2 Hannah Arendt	14
3	De uitwerking: Methode, corpus & analyse	18
	3.1 Methode	18
	3.2 Corpus: Google, het Europees Hof en de berichtgeving over deze zaak	20
	3.3 Analyse	26
4	Conclusie	36
5	Bibliografie	39
	5.1 Algemene bibliografie	39
	5.2 Corpus	41

1. INLEIDING

Een schrijnende situatie dringt zich aan ons op in aflevering 1 van het tweede drieluik van *Black Mirror*. Een jong Brits stel van begin dertig, Ash en Martha, begint net aan een serieuzere fase in hun leven wanneer Ash plotseling overlijdt bij een auto-ongeluk. Op de begrafenis wordt Martha aangesproken door een vriendin; er is een nieuwe software ontwikkeld door een bedrijf dat beweert overledenen te kunnen ‘reconstrueren’ door het verzamelen van alle online beschikbare data, wat het rouwproces voor een deel zou kunnen verzachten. Martha ziet hier in eerste instantie niets in, tot een week later blijkt dat ze zwanger is van Ash. De behoefte om hem over hun kind te vertellen wordt steeds krachtiger. Haar vriendin blijkt al een account voor haar te hebben aangemaakt bij het bedrijf, en ze grijpt de mogelijkheid aan. Door het verzamelen van informatie van alle profielen en de daarbij behorende foto’s, statusupdates, filmpjes en andere teksten en beelden weet het programma een verbazend accuraat beeld samen te stellen van Ash, die online bijzonder actief was. In eerste instantie gaat het enkel om het sturen van berichtjes; na een tijdje biedt het programma een update aan waardoor er ook gebeld kan worden. Door het verzamelen van informatie over Ash’ taalgebruik en het samplen van geluid uit filmpjes lijkt het net of de twee een normaal gesprek met elkaar voeren. Martha kan al snel niet meer zonder wat de software haar biedt; ze neemt ‘Ash’ via haar telefoon overal mee naartoe en raakt in paniek wanneer ze hem ook maar enigszins opnieuw ‘verliest’ (bijvoorbeeld als haar batterij leeg is, of ze haar telefoon laat vallen). Vanaf het moment dat de synthetische Ash in haar huis rondloopt merkt ze echter dat dit een stap te ver gaat; het voelt niet goed. Door een gebrek aan eigen wil doet hij precies wat zij zegt, zonder tegenspraak. Na een tragische situatie waarbij Martha Ash zelfmoord probeert te laten plegen besluit ze hem op haar zolder te laten wonen, waar haar dochter hem ieder weekend mag opzoeken.

Black Mirror is een serie waarvan de makers de mogelijk dystopische consequenties van technologische vooruitgang onderzoeken. De aflevering roept een aantal vragen op, die zowel direct af zijn te leiden uit de serie als daarvan uit verder gaan. Is het ethisch verantwoord om iemand ‘tot leven te wekken’ door middel van informatie die hij online heeft gezet? Hoe ziet een digitale identiteit eruit, en hoe zou een ‘tot leven gewekte’ versie van jouw eigen digitale identiteit eruit zien? Is dat bijvoorbeeld een geïdealiseerde versie van de echte, niet-digitale persoon? Lijken de twee überhaupt op elkaar?

Hannah Arendt, een Duits-joodse politiek filosofe, beschrijft in *De Menselijke Conditie* (1958) en *Denken: Het leven van de geest* (1971) de aard van de sterfelijkheid van mensen. Waar de wereld, de natuur en de dieren onsterfelijk zijn in die zin dat hun voortgang gegarandeerd wordt door voortplanting (de circulaire beweging, de kringloop van de natuur), beweegt de mens zich lineair door dit circulaire patroon. Het menselijk leven heeft een duidelijk gemarkeerd en gevierd begin en einde; de start en afsluiting van het bestaan van een individu. Als enig sterfelijk wezen heeft de mens de drang of zelfs de taak zichzelf onsterfelijk te maken:

‘Zowel de taak als de potentiële grootheid van stervelingen ligt in hun vermogen dingen voort te brengen - werken en daden en woorden - die het stempel van de onvergankelijkheid zouden verdienen en, althans tot op zekere hoogte, bezitten, zodat stervelingen door hen hun plaats konden vinden in een kosmos waar alles onsterfelijk is behalve zichzelf.’ (Arendt 1958: 25)

Hannah Arendt maakt daarnaast een onderscheid tussen ‘wie’ je bent en ‘wat’ je bent, hetgeen tevens samenhangt met (relatief) het private en het publieke domein, zoals ze deze ook beschrijft in *De Menselijke Conditie*. Deze begrippen leg ik uit in de tweede paragraaf van het theoretisch kader (§2.2), vanaf pagina 14.

Sinds enkele decennia bieden nieuwe media mensen de kans zich op twee manieren onsterfelijk te maken. Ze bieden allereerst een eenvoudig toegankelijk platform waarop mensen zich kunnen manifesteren en etaleren. Doordachte teksten, oproepen tot acties, kunstprojecten, zangstemmen; er is voor allen plaats en bovendien bestaat de mogelijkheid om door te dringen tot het grote publiek, waardoor deze -indien ze genoeg impact hebben- voor lange tijd herinnerd kunnen worden. Ten tweede, en deze reden heeft haar wortels in de techniek, heeft het opslaan van persoonlijke informatie in verschillende databases tot gevolg dat ook tot lang na iemands dood er veel informatie over en van diegene terug te vinden is. Uiteraard was er vóór de komst van nieuwe media ook informatie terug te vinden over een persoon; de diversiteit van de informatie is echter enorm toegenomen.¹ Behalve feitelijke persoonsinformatie gaat het hierbij ook om bijvoorbeeld uitingen van smaak en netwerken van vrienden of collega’s.

---

¹ Aan de ene kant gaat het hier om informatie in de zin van bijvoorbeeld foto’s, gedichten en andere geschreven teksten, maar zelfs wandschilderingen; aan de andere kant betreft het ook informatie zoals deze door een andere (gezaghebbende) partij, organisatie of overheid is geregistreerd. Je kunt hierbij denken aan bijvoorbeeld volkstellingen, die al gedaan werden in de Perzische, Egyptische, Chinese en Romeinse keizerrijken. In de 18^e eeuw werd de census op grotere schaal doorgevoerd en in sommige landen bestaat het nog steeds. In Nederland werd deze in 1991 echter afgeschaft vanwege, ironisch genoeg, privacyproblematiek (Missiakoulis 2010).

In een recente rechtszaak worden problemen met online privacy en identiteitsconstructie bijeengebracht. De precieze inhoud van de zaak wordt uitgebreid besproken in paragraaf 3.2; voor nu volstaat een korte uitleg. In de rechtszaak, waarin uitspraak werd gedaan op 13 mei 2014, verzocht een Spaanse aanklager Google de link naar een bepaald krantenartikel te verwijderen. Zoekmachines zorgen ervoor dat persoonlijke informatie relatief makkelijk te vinden is; zo ook dit krantenartikel, dat informatie over de man in kwestie -de aanklager- bevatte. Het uiteindelijke oordeel luidde kortgezegd dat Google inderdaad verzocht kan worden om links te verwijderen - en onder bepaalde voorwaarden ook aan deze verzoeken moet voldoen. Deze uitspraak staat op gespannen voet met zowel de eerder besproken 'drang of taak tot onsterfelijkheid' als de huidige privacygerelateerde problematiek, omdat het -kortgezegd- laat zien dat mensen een zekere controle willen uitoefenen op de manier waarop ze, niet alleen nu maar ook later, bekeken kunnen worden.

Naar aanleiding van de hiervoor aangekaarte gedachten van Arendt en de rechtszaak tegen Google heb ik de volgende hoofdvraag geformuleerd: Hoe komen Hannah Arendts 'wie' en 'wat' je bent en daarbij aansluitend de menselijke drang tot onsterfelijkheid tot uiting in de zaak van 13 mei 2014 van het Europees Hof tegen Google? Om dit stapsgewijs en zorgvuldig uit te werken is een drietal subvragen nodig. Hoe is de data double eerder besproken in de academische wereld? Hoe verhouden het 'wie' en 'wat' je bent, zoals Hannah Arendt deze begrippen duidt, zich tot onsterfelijkheid en het publieke en private domein? En tenslotte, hoe past deze data double in het huidige privacydebat in relatie tot de in §2.2 besproken theorie van Hannah Arendt?

Bij de eerste subvraag bekijk ik hoe de data double eerder is besproken in de academische wereld. Hierbij behandel ik Mark Poster en Gilles Deleuze die het onderwerp bekijken vanuit Foucauldiaans perspectief, en Sherry Turkle en danah boyd die een meer sociologische benadering hanteren. Deze uiteenzetting is noodzakelijk om te begrijpen hoe begrip van (digitale) identiteit en data doubles, zowel in relatie tot privacy als tot de constructie hiervan, zich eerder in het academisch debat heeft gevormd.

In antwoord op de tweede subvraag, hoe verhouden het 'wie' en 'wat' je bent, naar Hannah Arendt, zich tot onsterfelijkheid en het publieke en private domein, ga ik kort in op het begrippenpaar sterfelijkheid en onsterfelijkheid en besteed ik aandacht aan haar conceptuele onderscheid tussen het publieke en het private. Het is noodzakelijk om haar gedachten in een modernere tijd te zien in relatie tot de huidige ontwikkelingen op het gebied van privacy en online identiteit; om deze vertaalslag te maken is een bestudering van haar begrippen nodig. Niet alleen het idee 'onsterfelijkheid' komt hier bij kijken, maar ook -of juist vooral- de scheiding die Arendt maakt

tussen het publieke en het private domein en de manier waarop deze twee in de moderne tijd samengaan tot het maatschappelijke. Dit laatste is belangrijk omdat de komst van het internet de samengang van het publieke en het private nog sterker heeft voortgezet na de publicatie van *De Menselijke Conditie* in 1958. Het begrip ‘onsterfelijkheid’ leg ik uit door middel van conceptanalyse, omwille van twee redenen. Ten eerste is dit een binnen de geesteswetenschappen gebruikelijke manier voor het behandelen van begrippen, waarbij alle facetten van het concept besproken worden. Ik leg uit waar het concept vandaan komt, hoe Arendt het gebruikt in haar theorie en op welke manier het relevant is voor mijn onderzoek. Op grond daarvan kan het concept op een passende en kritische manier gebruikt worden in de analyse (paragraaf 3.3). Een voorbeeld van conceptanalyse is Martha Nussbaum’s *Upheavals of thought: the intelligence of emotion*. In dit boek legt ze op historiserende wijze uit hoe het begrip ‘emotie’ zich heeft ontwikkeld. Ze gaat in op de betekenis van emoties en hoe deze onder andere te onderscheiden zijn van driften. Ze concludeert dat emoties het beste te begrijpen zijn als gedachten; door emoties op deze manier te zien kunnen ze een nuttige bijdrage leveren aan het dagelijkse en morele leven (Nussbaum 2001). Voorts wordt conceptanalyse vaak gebruikt om een normatieve vraagstelling te beantwoorden. Hoewel mijn vraagstelling niet normatief is, zal ik het stuk wel beschouwend en met een voorstel en aanzet tot het nadenken over en uitwerken van een bepaald concept willen besluiten. Dit concept houdt een data double in waarover een persoon volledige zeggenschap heeft, in plaats van verspreide data die onder zeggenschap van verschillende bedrijven valt - een digitaal verlengstuk van de persoon van vlees en bloed.

In het laatste deel van het onderzoek analyseer ik hoe een data double, zoals besproken in het theoretisch kader, geplaatst kan worden in enerzijds het huidige privacydebat en hoe het zich anderzijds verhoudt tot de concepten van onsterfelijkheid en ijdelheid van Hannah Arendt. Naast de theoretische peilers van het theoretisch kader komt deze analyse noodzakelijkerwijs voort uit het corpus, ofwel de berichtgeving rondom de rechtszaak tegen Google. De knelpunten in deze rechtszaak

Door voorgaande vragen te beantwoorden en een aanzet te geven tot verder nadenken draag ik bij aan de academische discussie rondom privacy en digitale identiteitsvorming, die in het theoretisch kader en de analyse uiteen worden gezet. Ik geef een nieuwe invalshoek aan de discussie door het bestaande debat te bekijken vanuit enkele concepten uit de filosofie van Hannah Arendt, waarbij de noodzaak van een herwaardering van het private domein duidelijk wordt.

2. THEORETISCH KADER

Digitale identiteitsconstructie en de rol die online media daarbij hebben zijn al sinds het begin van de jaren negentig, net na de ontwikkeling van het *world wide web* en het toegankelijk worden hiervan voor een groot publiek, aanwezige thema's in het academische debat. De laatste jaren is het onderzoek specifiek op sociale media gericht; niet verwonderlijk, aangezien deze pas later in de nu bekende vorm zijn ontstaan.² Binnen het academisch debat circuleren verschillende termen voor digitale identiteit, die zowel inhoudelijk als syntactisch en formalistisch van elkaar verschillen. In het onderstaande stuk zet ik diverse benaderingen uiteen, om een zo duidelijk mogelijk beeld te schetsen van de ontwikkeling van het begrip en hoe deze benaderingswijzen zich tot elkaar verhouden. Een uitleg hiervan is noodzakelijk om het gebruik van de begrippen digitale identiteit en data double later in het onderzoek te kunnen begrijpen. Bovendien is het belangrijk om te weten hoe identiteitsbegrip in de context van nieuwe media moet worden gedeut. De mogelijkheid om je als persoon niet alleen offline, maar ook online te gedragen, geeft een andere kijk op het begrip identiteit. In de tweede paragraaf bespreek ik Hannah Arendts ideeën over onsterfelijkheid, het onderscheid tussen 'wie' en 'wat' je bent, de (verschuivende) scheiding tussen het publieke en het private domein en hoe deze zich tot elkaar verhouden. Daarbij is het belangrijk om het dan reeds besproken begrip van digitale identiteit in het achterhoofd te houden. Later, in de analyse, wordt een vertaalslag gemaakt tussen de theorie van Hannah Arendt - die zij opschreef rond de jaren '50 van de twintigste eeuw - en de huidige tijd.

2.1 Een overzicht van data doubles & digitale identiteit in theorie

Één van de pioniers in het debat rond digitale identiteit is Mark Poster. In 1990 publiceerde hij *The Mode of Information*. De titel van het boek speelt met Marx' 'mode of production'. Waar Marx spreekt over de productiewijze als het historiserende model waarin de maatschappij de arbeid verdeelt en organiseert, spreekt Poster over informatie in diezelfde zin: 'I similarly suggest that history may be periodized by variations in the structure of this case of symbolic exchange, but also

---

² Het eerste sociale netwerk, SixDegrees.com, werd gelanceerd in 1997. Het oprichten van de volgende sociale netwerken kwam langzaam op gang; veel van de netwerken die vóór 2002 zijn gelanceerd bestaan inmiddels niet meer. De eerste 'grote' netwerken zoals LinkedIn, MySpace en Last.fm worden in 2003 opgericht. Daarna ontwikkelen de websites en bijbehorende applicaties zich steeds sneller. (zie: boyd & Ellison 2008: 212).

that the current culture gives a certain fetishistic importance to “information.”” (Poster 1990b: 66). Informatie heeft aldus, zo schrijft Poster, een belangrijke plaats ingenomen in onze maatschappij. Door de relatief recente komst van elektriciteit en nog sterker het internet is informatie(verspreiding) niet langer gebonden aan een bepaalde tijd en plaats (Poster 1990b: 64). Poster omschrijft drie verschillende fases in de ‘mode of information’ waarbij het zelf op verschillende wijzen wordt geconstrueerd; de mondelinge, gedrukte en elektronische fase. Het is belangrijk hierbij op te merken dat deze fases niet zozeer opeenvolgend hoeven te zijn, maar tegelijkertijd kunnen bestaan. In de mondelinge fase wordt het zelf geconstrueerd in een positie die verankerd is in een geheel van mondelinge, face-to-face relaties. In de gedrukte fase (*print stage*) is het zelf geconstrueerd als een agent gecentreerd in een rationele, denkbeeldige autonomie. In de derde, elektronische fase is het zelf gedecentreerd, verspreid en in veelvoud, voortdurend instabiel. (Poster 1990b: 66) Hoewel Poster zelf niet in letterlijke zin over een digitale identiteit of data double spreekt, kaart hij het bestaan van iets dergelijks zeker aan en levert er bovendien kritiek op. De data double is het gedecentreerde zelf, opgeslagen in verschillende databases. Poster bekritiseert databases en stelt dat ze een nieuw soort taal over de reeds bestaande talen leggen, en dat dit een gelimiteerde, verzwakte taal is (Poster 1990a: 95). Deze taal wordt geconstrueerd doordat databases informatie indelen in sterk afgebakende categorieën. Dit betekent automatisch dat er altijd informatie is die buiten deze categorieën valt en dus niet wordt opgeslagen of meegenomen in het gehele beeld. Dat kan zijn omdat er geen passende categorie voor is, maar ook omdat een invoer bijvoorbeeld gelimiteerd is in letterlijke zin, namelijk de beschikbaarheid van een beperkt aantal tekens. Vervolgens kunnen uit deze databases andere relaties worden gecreëerd dan buiten deze databases om bestaan. Het is makkelijker om deze relaties te manipuleren op basis van droge sets van informatie. Tegelijk is deze rigide categorisering wel wat de effectiviteit van databases bepaalt; namelijk simpelweg het opslaan van zoveel mogelijk gedetermineerde informatie. Poster ziet databases niet als een bedreiging van privacy, ‘but as a multiplication of the individual, the constitution of an additional self, one that may be acted upon to the detriment of the “real” self without the “real” self ever being aware of what is happening.’ (Poster 1990a: 97-98). Samengevat: data doubles manifesteren zich volgens Poster als een (later) toegevoegd deel van het zelf. Ze houden zich voornamelijk op in databases, wat de kans op verkeerd begrip en gebruik vergroot, waarbij het ‘echte’ zelf hier niet eens van bewust hoeft te zijn.

Gilles Deleuzes concept van de data double is rigider dan dat van Poster. In ‘Postscript on the Societies of Control’ bespreekt hij een overgang van de ‘disciplinary society’ van Foucault naar de

‘society of control’.³ Hierbij worden de grenzen van de instituten flexibeler, maar de maatschappij als geheel gemakkelijker controleerbaar. Net als Poster beschrijft ook Deleuze in zijn stuk hoe databases gebruikt worden om grote hoeveelheden informatie zo efficiënt mogelijk te verwerken en analyseren. Hierbij worden mensen niet beschouwd als individuen, maar als dividuals, een serie van meetbare delen die binnen bepaalde categorieën passen, volgens een specifieke code zijn opgesteld en tevens als code kunnen dienen; ‘the numerical language of control is made of codes that mark access to information, or reject it. We no longer find ourselves dealing with the mass/individual pair. Individuals have become ‘dividuals’, and masses, samples, data, markets, or “banks”.’ (Deleuze 1992: 2). Je data double, de code die toegang geeft tot onder andere diensten en informatie, is belangrijker geworden dan het individu.

Zowel Poster als Deleuze behandelen de data double vanuit Foucauldiaans perspectief en worden veel gebruikt in onderzoeken die betrekking hebben op surveillance studies, toezicht en controle.⁴ Met hun onderzoek hebben ze de aanzet gegeven tot het op een andere wijze nadenken over het individu door de bewustmaking van het bestaan van een data double, een digitaal deel van je identiteit. In deze andere kijk, die Poster en Deleuze hebben geboden, ligt een groot belang van deze denkers voor dit onderzoek. Daarnaast zijn hun theorieën hier aan de orde omdat ze het immer groeiende belang van (het vastleggen van) informatie en de drang tot controle inzien en verhelderen. Een ander belangrijk inzicht is het risico dat Poster aankaart; omdat databases zo strikt zijn afgebakend ontstaat er het risico dat er verkeerde verbanden worden gelegd.

Een auteur die dit onderwerp op psychologische en sociologische wijze benadert is de Amerikaanse professor Sherry Turkle. Ze is één van de eersten die zich aan dit onderwerp waagde, en vooral haar vroege werk getuigde van groot optimisme. Reeds in 1984 publiceerde ze een boek, *The Second Self*, waarin ze beschrijft hoe de relatie tussen mens en technologie drastisch verandert door de komst van de computer; deze maakt deel uit van het psychologische en sociale leven van de mens, waardoor de denkwijze van de mens beïnvloed wordt door technologie. In *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet* (1995) gaat Turkle specifiek in op identiteitsconstructie. Haar onderzoek bestaat uit een combinatie van tekstanalyses en interviews. Hoewel haar onderzoekswijze en conclusie

---

³ In *Discipline, toezicht en straf* beschrijft Michel Foucault de veranderingen in het strafrechtelijk systeem vanaf de middeleeuwen. De voornaamste verandering hierin is de overgang van het straffen van het lichaam door middel van lijfstraffen naar het straffen van de geest met als doel morele verbetering. Zie voor meer informatie: Foucault 1989.

⁴ Zie voor een selectie van onderzoeken Haggerty & Ericson 2000; Simon 2005; Rogers 2008; Best 2010.

tegenwoordig misschien achterhaald lijken te zijn, heeft ze met haar onderzoek een aanzet gegeven tot verder onderzoek op dit gebied. Volgens Turkle is er door het internet, een extensie van de werkelijke, aardse wereld, de mogelijkheid om meerdere identiteiten te onderhouden. Hierbij spreekt ze vooral over het aannemen van diverse identiteiten bij het spelen van online games, maar ook online dating. Bovendien heeft de verandering er mee te maken dat de grenzen tussen het menselijke en het machinale vervagen (Turkle 1995: 9, 177-180). Mensen kunnen meerdere identiteiten hebben van waaruit ze handelen, afhankelijk van de situatie waarin deze persoon zich op dat moment bevindt. Ze ziet dit als positief en een verrijking van een persoon.

Een verdere verdieping van dit onderwerp, namelijk het anders handelen of aannemen van meerdere identiteiten in verschillende situaties, is niet relevant voor dit onderzoek. Daarentegen is het zeker van belang om deze invalshoek aan te stippen, omdat ook dit onderdeel is van het discours rond digitale identiteit, waar Turkle een belangrijke en vroege bijdrage aan heeft geleverd. Voortbordurend op de sociale en psychologische invalshoek die Turkle hanteert, heeft danah boyd vele onderzoeken gedaan die eveneens op een meer sociaal-analytische benadering leunen dan op de Foucauldiaanse, zoals de eerder vermelde Poster en Deleuze.

Danah boyd doet hoofdzakelijk sociologisch onderzoek naar (online) jongerencultuur. Identiteitsconstructie is hier een belangrijk onderdeel van. Ze kijkt vrijwel uitsluitend naar identiteitsvorming aan de hand van social media. In haar masterthesis 'Faceted Id/entity' beschrijft boyd, net als Sherry Turkle, hoe mensen verschillende facetten van hun identiteit presenteren in verschillende situaties. Hoewel dit gedrag 'offline' een bekend verschijnsel is, heeft een digitale omgeving andere omgangsregels. Naar aanleiding daarvan proberen gebruikers grip te krijgen op hun presentatie door middel van meerdere accounts voor elke rol of ieder facet van hun identiteit (boyd 2002: 64). Hierbij treedt echter een probleem op: er is vaak toch een overeenkomstige factor, zoals een e-mailadres, waardoor verschillende accounts tot één persoon kunnen worden teruggeleid. Door grote online toegankelijkheid van de meeste van deze informatie valt er alsnog een veelzijdig beeld te schetsen, waar de gebruiker dat liever verdeeld had gezien. Boyd suggereert een tweevoudige oplossing: allereerst moeten gebruikers op de hoogte kunnen zijn van zowel hun eigen presentatie als die van anderen. De technologie moet hierop inspelen. Daarnaast moeten de gebruikers controle hebben over de informatie die ze presenteren, ofwel 'identity management' (boyd 2002: 111). In de sociologie en psychologie is veel geschreven over identity en impression management. Erving Goffman, die hier jaren onderzoek naar deed, bespreekt impression management in zijn werk *The*

Presentation of Self in Everyday Life, geschreven in 1959. Wanneer het om bijvoorbeeld Facebook gaat, wordt opnieuw duidelijk dat impression management gebonden is aan technische mogelijkheden, de beperkingen die een format (onbewust) oplegt (van der Hoek 2012: 56). Hier zien we een verband met de woorden van Mark Poster, eerder genoemd in deze paragraaf. Poster waarschuwde er voor dat de gelimiteerde invoer in databases tot verkeerd gelegde verbanden kan leiden. Doordat een format, noodzakelijk om een database te runnen, beperkingen kent in de vorm van aantal invoervelden maar ook tekens en keuzevrijheid van de precieze invulling, kan er nooit een accuraat beeld worden gevormd. Door die gelimiteerde invulling van het format kunnen er eveneens foutieve verbanden worden gelegd.

Wanneer we de vier bovenstaande perspectieven in ogenschouw nemen, zien we dat ze op een aantal vlakken verschillen. De invalshoek is daarbij het belangrijkste. Waar Poster en Deleuze een poststructuralistische, Foucauldiaanse benadering hanteren waarbij de focus op surveillance en controle ligt, gaat het bij Turkle en boyd om het sociologische aspect van online identiteit en hoe deze tot stand komt bij zowel een individueel persoon als door interactie tussen personen onderling. Waar Turkle in haar boeken vooral focust op de individuele strubbelingen die een persoon doormaakt bij het bepalen van de online zelfrepresentatie en het vervagen van de grens tussen het menselijke en het machinale, richt boyd haar pijlen eerder op problemen die veroorzaakt worden door presentatie en interactie. Boyd legt bovendien, ook in haar andere onderzoeken, een sterke nadruk op impression management. Een belangrijke overeenkomst vinden we in dat zowel Turkle en boyd als Poster en Deleuze over het belang van controle schrijven. Dat loopt uiteen van de controle over de manier waarop je jezelf naar anderen toe presenteert, tot de controle over je persoonsgegevens, hoe deze geregistreerd worden en wat er daarna mee kan gebeuren. Vanuit verschillende invalshoeken wordt er dus wel de wens uitgesproken om meer toezicht te hebben op de eigen data double.

Dit overkoepelende element zette mij aan tot het idee van het beschikken over een data double die volledig onder eigen beheer valt, in plaats van een data double die bestaat uit verschillende stukjes informatie die onder het beheer van andere bedrijven vallen. Na onderzoek lijkt dit een vrij ideale situatie te zijn. Er zijn verschillende auteurs die over dit idee hebben geschreven, impliciet of expliciet (Koch & Wörndl 2001; boyd 2002; Baier et al 2003). In haar masterthesis probeert boyd een concept data double op te zetten waar de beheerder in allerlei opzichten veel controle over heeft, één die volledig handmatig te coördineren is. *SecureID*, zoals boyd het concept noemt, is een

database waar de gebruiker persoonlijke informatie in kan voeren. Van alle informatie afzonderlijk kan worden aangegeven wie deze informatie mag zien (iedereen, niemand of een geselecteerde groep) en bovendien zijn er zowel open als gesloten vragen (boyd 2002: 97-103). Een ander essay dat weer meer vanuit een (vrij zakelijk) surveillanceperspectief is geschreven doet explicieter een voorstel voor één, door jezelf beheerde data double. Michael Koch en Wolfgang Würndl schrijven hierover in 'Community Support and Identity Management'. Dit artikel legt nadruk op de technische realisatie van een dergelijk project. Koch en Würndl brengen dit idee naar voren omdat het volgens hen onnodig tijdrovend en vervelend is dat gebruikers telkens opnieuw informatie moeten invoeren bij nieuwe systemen en deze bovendien van tijd tot tijd moeten vernieuwen (Koch & Würndl 2001: 319). Het creëren van een centraal systeem waarbij iedereen op dezelfde manier zijn identiteit handhaaft heeft twee voordelen; het scheelt veel tijd, en je kunt zelf specifiek controleren wat verschillende bedrijven over je weten omdat je delen van je (digitale) identiteit kunt afschermen of juist tonen (ibid.:322).

Twee andere auteurs die recent hebben geschreven over de problemen rondom online identiteit en privacy zijn Viktor Mayer-Schönberger en Lawrence Lessig. Mayer-Schönberger kaart hierbij vooral het belang van 'vergeten' aan. Technologie en digitale media hebben de mens de kans geboden om alles te documenteren en vast te leggen, waardoor het natuurlijke proces van 'in vergetelheid raken' verandert. Mayer-Schönberger stelt dat dit niet per se een goede ontwikkeling is, en draagt oplossingen voor de hierdoor ontstane problemen aan. Lessig vult zijn theorie passend aan op een manier die meer in de gerechtelijke sfeer ligt. Voor een logisch verloop van het onderzoek werk ik de theorieën van zowel Mayer-Schönberger als Lessig verder uit in de analyse (zie 3.3).

Bij het creëren van een data double die volledig persoonlijk is, waarbij een persoon zelf kan bepalen wat er aan de buitenwereld getoond blijft en wat er verborgen blijft, is het voornaamste belang dat deze niet onder het beheer van andere bedrijven valt, waaronder social network sites zoals Facebook. De zeggenschap over de informatie ligt in dit geval vrijwel geheel bij de persoon zelf. De manifestatie van een dergelijke data double sluit aan bij het huidige privacydebat waarover wordt geschreven in de journalistieke media; het biedt oplossingen vooral op plekken waar mensen worstelen met het uit handen geven of nemen van controle.

Dit concept heeft aansluiting op de manier waarop Hannah Arendt spreekt over het onderscheid tussen wie en wat je bent, het grenzen tussen het publieke en private domein en het onderscheid tussen ijdelheid en onsterfelijkheid. De mogelijkheid tot het opslaan van informatie en

de handmatige aanpassing en perfectie van een data double in eigen beheer is interessant bekeken vanuit de genoemde punten van Arendt. Hoe verhouden het publieke en private domein zich tot elkaar? Welke positie zou de 'eigen' data double hier innemen, en hoe verhoudt deze zich tot het 'wie je bent' en 'wat je bent'? Hoe staat dit in relatie tot ijdelheid en onsterfelijkheid, zoals beschreven door Hannah Arendt? Eerst werken ik de theorie van Arendt uit. In de analyse beschrijf ik hoe een moderne vertaalslag gemaakt kan worden.

2.2 Hannah Arendt

Onsterfelijkheid, zoals besproken in Hannah Arendts filosofie in het algemeen en *De Menselijke Conditie* in het bijzonder, heb ik al kort beschreven in de inleiding. In dit deel wordt het begrip verder uitgewerkt en bespreek ik vervolgens de manier waarop Arendt de scheiding tussen het publieke en het private domein in de moderne tijd van aard ziet veranderen met de opkomst van het maatschappelijke. Het onderscheid tussen 'wie je bent' en 'wat je bent' werk ik eveneens uit.

De mens onderscheidt zich op een aantal vlakken van de dieren en de rest van de wereld. Buiten de verschillen die beschreven worden door de analyse van de *vita activa*, noemt Arendt in haar introductie de mens het enig sterfelijk wezen. Dieren en de natuur zijn onsterfelijk, in die zin dat ze circulaire levenslopen doormaken. Volgens haar betekent onsterfelijkheid 'een voortbestaan in de tijd, een leven zonder dood op deze aarde en in deze wereld, zoals dit, in het Griekse denken, was gegeven aan de natuur en aan de Olympische goden.' (Arendt 1958: 24). De dieren stellen zich tevreden met wat de natuur hen biedt, en overstijgen het leven niet; dit leven is circulair en dieren en natuur bestaan voornamelijk als onderdeel van hun soortgenoten. De mens als enig sterfelijk wezen, in de zin van het unieke individu, doorkruist deze circulaire levensloop op lineaire wijze, en probeert zich onsterfelijk te maken door zich te uiten in dingen die (herinnerd) blijven; woorden, daden of dingen, zoals Arendt deze noemt (Arendt 1958: 25). Zij ontleent deze ideeën aan Plato, die in het *Symposion* onsterfelijkheid beschrijft. In *Symposion* beschrijft Socrates hoe Diotima van Mantinea aan hem vertelt: '[Ik denk dus] dat iedereen er alles voor over heeft om onsterfelijkheid en roem te verwerven en dat geldt meer naarmate men zelf verder groeit. Want mensen hebben het onsterfelijke lief.' (Platoon [1985]: p. 201: 208e). Arendt beschrijft hoe onsterfelijkheid in de Griekse oudheid in eerste instantie te maken heeft met 'gezien worden'. Het gaat hierbij vrijwel letterlijk om het bekeken

worden, waarbij de Griekse goden de toeschouwers zijn van het schouwspel op aarde. Dit was tevens een belangrijke reden voor het houden van slaven, die voorzagen in basale levensbehoeften. Hoe minder tijd er aan het lichaam, de noodzakelijkheden om te kunnen leven (de taken van de *animal laborans*), hoefde te worden besteed, hoe meer tijd er overbleef voor het besteden aan de goddelijke bezigheid van het 'gezien worden' (Arendt 1971: 173).

In *De Menselijke Conditie* beschrijft Arendt de *vita activa*; arbeiden, werken en handelen. De arbeidende *animal laborans* heeft als doel het leven te verlengen en gemakkelijker te maken en houdt zich bezig met het leven zelf; de werkende *homo faber* is in staat om dingen te creëren en poogt hierbij de wereld nuttig en mooi te maken, terwijl de handelende, politieke mens presentatie en effectuering als hoogste doel heeft. De presentatie en verwezenlijking van het zelf staan hierbij centraal (Arendt 1958: 192).

Het werken van de *homo faber* is een activiteit die de behoeftebevrediging van de arbeidende *animal laborans* overstijgt. De mens is, door het werk, in staat om een wereld te vervaardigen; de arbeid (om te leven) alleen kan niet voor het scheppen van die wereld zorgen. De *homo faber* produceert materialen en producten die duurzaam zijn, die in gebruik kunnen worden genomen. In deze wereld moet alles een zeker nut hebben; iets moet kunnen worden gebruikt als hulpmiddel voor het tot stand brengen van iets anders (ibid.: 140). Toch is dit niet wat de wereld zoals wij die kennen kenmerkt: daar ligt de menselijke conditie van pluraliteit aan ten grondslag. In de gemeenschappelijke, menselijke wereld, zoals wij die om ons heen zien en kenmerken (zie pagina 16 voor meer uitleg), komt de handelende, politieke mens naar voren. De actie, het handelen, wat enkel mogelijk is door de menselijke conditie van pluraliteit, staat hierin centraal. De lineaire beweging van het individu door de cyclus van de natuur wordt door deze actie getypeerd. Naast pluraliteit is ook nataliteit een belangrijk begrip bij Arendt; door geboorte kan een individu een volledig nieuwe start maken, 'het heeft hierdoor het vermogen om zijn unieke en exclusieve bijzonderheid te bevestigen' (van den Braembussche 2002: 9). Deze bevestiging manifesteert zich in het handelen en het spreken: hierin 'laten mensen zien wie zij zijn, onthullen daadwerkelijk hun unieke persoonlijke zelf, en worden aldus tot verschijningen in de mensenwereld' (Arendt 1958: 164). Deze unieke verscheidenheid komt tot uiting in het handelen en het spreken. Door het onderscheid in het spreken en handelen van verschillende mensen kunnen mensen zich als anderen aan elkaar tonen en elkaar ook op andere manieren proberen te begrijpen; de transitie van uitsluitend eigenbelang naar je in een

ander kunnen verplaatsen. Arendt maakt hier het onderscheid tussen ‘wat je bent’ en ‘wie je bent’. De *homo faber* vormt met zijn werk, zijn producten en talenten die met anderen gedeeld kunnen worden, ‘wat je bent’. Het verwerven van status op basis van je kunnen en het etaleren hiervan hoort hierbij. IJdelheid ligt hierbij op de loer; wie zich enkel bezighoudt met het verwerven van status op basis van zijn of haar producten en talenten, loopt het risico hierin te vervallen. ‘Wie je bent’ komt tot uiting in de handelende, politieke mens. De onsterfelijkheid die Arendt beschrijft hangt eerder samen met *wie je bent* dan *wat je bent*.

Het ‘wie’ en ‘wat’ je bent hangen samen met de private en de publieke sfeer. De werkende mens, het creërende en productieve, behoort voornamelijk tot de private sfeer. De publieke sfeer wordt gekenmerkt door de handelende, politieke mens. In *De Menselijke Conditie* omschrijft Arendt hoe de grens tussen het publieke en private domein door de tijd heen verschuift. Ze definieert ‘publiek’ op twee verschillende manieren; allereerst betekent publiek dat ‘alles wat in het openbaar verschijnt, door iedereen kan worden gezien en gehoord en de grootst mogelijke bekendheid krijgt.’ (Arendt 1958: 51). Als iets door iedereen kan worden gezien heeft het in zekere zin de potentie om onsterfelijk te worden, wanneer we denken aan de kern van de onsterfelijkheid bij de oude Grieken: ‘gezien worden’. De tweede manier waarop ze het publieke definieert is als ‘de wereld zelf, voor zover die ons gemeenschappelijk ‘tehuis’ vormt, en ter onderscheiding van ons eigen, strikt persoonlijke domein daarin.’ (Arendt 1958: 53). Hierbij benadrukt ze dat de wereld zelf niet slechts de aarde of de natuur betreft; het gaat om de wereld als dat wat ons mensen verbindt, een combinatie van het handelende en sprekende wat ons verbindt alsmede daar waar de menselijke hand heeft meegeholpen met de kunstmatige producten die ze heeft voortgebracht: ons anorganische lichaam.

In de moderne tijd vervullen het private en het publieke domein een andere rol. Arendt beschrijft de opkomst van het maatschappelijke in de moderne tijd, waarin het private domein teruggedrongen wordt en een andere functie gaat vervullen. In het publieke domein is er volgens haar sprake van ‘het massaverschijnsel van de vereenzaming, waarin het zijn meest extreme en meest antimenselijke vorm heeft gekregen.’ (Arendt 1958: 60). Het maatschappelijke (ook wel het sociale genoemd) wordt gekenmerkt doordat het handelen verwordt tot ‘maken’, wat daardoor zijn uniciteit verliest; een uitvergroting van de private behoeften. Activiteiten uit het private domein worden belangrijker en geven betekenis aan menselijke activiteiten die ook of juist in het publieke domein plaatsvinden, waardoor volgens Arendt de publieke ruimte aan grootte inboet.

De opkomst van het maatschappelijke of het sociale heeft nieuwe vormen aangenomen met de komst van het internet en sociale media in het bijzonder. Het zijn laagdrempelige plekken om jezelf te etaleren. Activiteiten die volgens Arendt tot het private domein behoren of behoorden, komen steeds meer tot uiting in het publieke domein. Er worden persoonlijke en intieme dingen openbaar gemaakt, voor een groter publiek dan in de jaren '50 mogelijk was. In het digitale tijdperk legt men stevige nadruk op 'wat je bent'. 'Wie je bent' lijkt hierdoor in secundair belang te raken. Een vertaalslag makend naar de huidige tijd, kunnen we ons afvragen of dit 'wie' en 'wat' je bent zo scherp gescheiden kan zijn, en of ijdelheid en de drang tot onsterfelijkheid samen kunnen gaan of elkaar per definitie uitsluiten.

In het volgende hoofdstuk beschrijf ik de zaak die een Spaans burger tegen Google aanspande. Deze rechtszaak verleent hedendaagse context aan de problematiek en laat ons deze met behulp van de filosofie van Hannah Arendt praktisch duiden. In de analyse, waarin zoals eerder aangegeven ook de theorie van Viktor Mayer-Schönberger en Lawrence Lessig wordt besproken voor het verduidelijken van de kwestie, bekijk ik hoe Arendts opvattingen binnen deze kwestie naar een modernere tijd kunnen worden omgezet.

3. DE UITWERKING: METHODE, CORPUS & ANALYSE

In het komende hoofdstuk neem ik de uitspraak van het Europees Hof samen met de bijbehorende artikelen die de verschillende media hierover hebben gepubliceerd onder de loep genomen. Het corpus en de analyse bespreek ik vanuit de concepten die ik heb geïntroduceerd in het vorige hoofdstuk. Het gaat hierbij om de ideeën van Hannah Arendt over het onderscheid tussen ‘wie je bent’ en ‘wat je bent’ en de daarbij aansluitende uitleg van haar onderscheid tussen van onsterfelijkheid en ijdelheid.

De zaak die ik in dit hoofdstuk bespreek toont een zekere spanning aan tussen de noties van zowel onsterfelijkheid als ijdelheid en privacy, met een belangrijke rol voor digitale identiteit. Eerst zal ik mijn gebruikte methode uitleggen; vervolgens beschrijf ik in het corpus een aantal nieuwsartikelen, om tenslotte over te gaan tot een analyse waarbij de concepten van Arendt met aanknopingspunten uit het corpus worden gebruikt.

3.1 Methode

Er zijn verschillende manieren om informatie uit documenten in te zetten voor een onderzoek. Om dit op een zorgvuldige manier te doen, heb ik een aantal bronnen geraadpleegd. Eén van de bronnen die ik gebruikt heb is geschreven door Fred Wester en Vincent Peters. Zij beschrijven hierin verschillende kwalitatieve onderzoeksmethoden, waaronder document- en inhoudsanalyse (Wester & Peters 2004: 67-72, 76-86). Ze leggen uit hoe gelezen bronnen kunnen worden geïnterpreteerd en geanalyseerd. Voor mijn onderzoek, en specifiek het corpus dat in de komende paragraaf wordt besproken, beslaan de gelezen bronnen een set van nieuwsartikelen. Ik bekijk patronen die in deze artikelen te herkennen zijn, zoals gelijkenissen in gegevens en bepaalde benaderingswijzen die kunnen verschillen of overeenkomen. Een nadeel van deze inhoudsanalyse is dat betekenisgeving en interpretatie altijd ingewikkelde kwesties zijn; de interpretatie van de onderzoeker kan verschillen van de intenties van de auteur en ook van de andere lezers van het artikel. Dit nadeel van (enigszins) gekleurde interpretatie is moeilijk te omzeilen; een grondige literatuurstudie voorafgaand aan het onderzoek en een verscheidenheid aan bronnen is het meest zinvol (Bosch 2012: 72)

Andere belangrijke methodologische informatie vond ik in Lindsay Prior's 'Using Documents in Social Research'. Zij beschrijft vier manieren om documenten te gebruiken, te onderscheiden in het gebruik van een document als bron (*resource*) en een document als thema of onderwerp (*topic*). Voor dit onderzoek is het gebruik van een document als bron van toepassing. Hier passen volgens Prior twee benaderingswijzen bij: 'approaches that focus almost entirely on what is 'in' the document' en 'approaches that focus on how documents are used as a resource by human actors for purposeful ends' (Prior in Silverman 2011: 95). De nieuwsartikelen vallen voornamelijk onder de eerste benadering: het gaat om de inhoud van de documenten, welke invalshoeken er gebruikt worden en welke feiten er worden gepresenteerd. Één van de gebruikte documenten in het corpus, het juridische document waarin verslag wordt gedaan van de rechtszaak tegen Google, valt in praktijk ook onder de tweede benadering. Waar het uiteraard van belang is wat er in het document precies beschreven wordt, is het nog belangrijker om te zien hoe de rechter, aanklager en aangeklaagde met dit document omgaan. Een nadeel van de methodes van zowel Wester en Peters als die van Prior is dat deze toegespitst zijn op documenten in tekstvorm. Hoewel veel meer dingen als document kunnen gelden, zoals bijvoorbeeld films, foto's, een toegangkaartje of een Cd-rom, bakenen zij het af tot enkel documenten die uit tekst bestaan. Voor dit onderzoek is dat geen probleem, omdat de dataset beperkt blijft tot louter tekst.

Prior benadrukt in haar artikel dat documenten altijd in relatie staan tot hun context en het netwerk waarin ze geproduceerd, geconsumeerd en gebruikt worden. Dat kan zelfs los van de inhoud van het document gebeuren (Prior in Silverman 2011: 96). In mijn onderzoek heb ik ervoor gekozen om artikelen van verschillende bronnen (nieuwsgerelateerde media) te gebruiken. De reden hiervoor is dat het de eenzijdigheid en gekleurdheid van het onderzoek beperkt, omdat de bronnen geschreven zijn vanuit verschillende invalshoeken en andere doelgroepen hebben. Het onderwerp van de artikelen is hetzelfde, terwijl de auteurs en nieuwsinstanties en hun invalshoeken anders zijn.

Het voorgaande hoofdstuk bestaat uit een theoretisch kader, opgedeeld in twee delen: een uitwerking van de manier waarop in de afgelopen decennia over de data double is geschreven, en een beschrijving van de ideeën over het 'wie' en 'wat' je bent en de verandering van het publieke en het private domein door Hannah Arendt. Om mijn onderzoeksvraag te beantwoorden, maak ik gebruik van een combinatie van deze theoretische achtergrond en een casus die aansluit bij de vraagstelling. Derhalve begin ik de volgende paragraaf met een beschrijving van de uitspraak in de zaak tegen Google, 13 mei 2014. Vervolgens zet ik de berichtgeving rond deze zaak uiteen, waarbij deze

berichtgeving afgebakend is tot vier nieuwsbronnen: *nu.nl*, *De Telegraaf*, *HP/De Tijd* en *De Correspondent*. Deze bronnen hebben elk een andere achtergrond en invalshoek, wat de diversiteit van zowel de inhoud als de context vergroot. Deze diversiteit komt, zoals al eerder in deze paragraaf aangegeven door Bosch en Prior, ten goede van de betekenisgeving, daar er vanuit meer hoeken naar een zaak gekeken wordt. Om artikelen te vinden met het juiste onderwerp - namelijk de rechtszaak - zocht ik via Google op de termen “in:<domeinnaam nieuwsmedium> Google + europees + hof”. De domeinnaam van het nieuwsmedium (bijvoorbeeld in:nu.nl bij *nu.nl* of in:telegraaf.nl bij *De Telegraaf*) zorgt ervoor dat er geen selectie van artikelen boven komt drijven die niet met het gekozen medium te maken heeft. Het tijdsbestek van de artikelen beslaat de periode van 13 mei 2014 tot en met 25 juli 2014. Daarbij kwamen soms nog enkele voor dit onderzoek irrelevante nieuwsartikelen bovendrijven die handmatig uit de selectie moesten worden gefilterd. Vrijwel alle nieuwsartikelen waar de termen ‘Google’ en ‘Europees Hof’ in voorkomen slaan op deze zaak, maar enkele uitzonderingen niet; zo komt er bijvoorbeeld bij *De Telegraaf* een artikel bovendrijven dat gaat over een uitspraak van het Europees Hof met betrekking tot merkenrecht. Voorts heb ik een deel van de informatie over de nieuwsmedia en de artikelen overzichtelijk gemaakt in een tabel, daar de dataset een totaal van 22 nieuwsartikelen omvat en bepaalde informatie beter schematisch dan in tekst te overzien is. In de bibliografie staat in een aparte sectie aangegeven welke artikelen precies voor het corpus zijn gebruikt (zie pagina 39-40).

3.2 Corpus: Google, het Europees Hof en de berichtgeving over deze zaak

Op 13 mei 2014 deed het Europees Hof een belangwekkende uitspraak in een rechtszaak tegen Google. Een Spaanse burger had een klacht ingediend bij het Spaanse bureau voor de bescherming van persoonsgegevens (AEPD). Via Googles zoekresultaten verscheen er op de eerste pagina, wanneer er op zijn naam gezocht werd, een krantenartikel waarin zijn naam werd genoemd. Dit artikel was 15 jaar geleden gepubliceerd en betrof de beslaglegging op zijn huis. Omdat de man wenste niet geassocieerd en op wat voor wijze dan ook geconfronteerd te kunnen worden met dit bericht, verzocht hij om de verwijdering van zowel het artikel als de bijbehorende zoekresultaten; deze zouden inbreuk maken op zijn privacy. De AEPD besloot dat het krantenartikel niet verwijderd hoefde te worden: de redacteur had de betrokken informatie rechtmatig gepubliceerd.

Daaropvolgend speelde de AEPD de vraag door naar Google Spain en Google Inc, met het verzoek om de toegang tot dit artikel vanuit hun zoekindex onmogelijk te maken.⁵ Hierbij werd het Europees Hof ingeschakeld. Naar de beredenering van het Hof werd besloten dat de beheerder van de zoekmachine verantwoordelijk is voor de verwerking van gegevens, en daarmee ook voor de verwijdering daarvan.⁶

Kortgezegd: iemand die graag een zoekresultaat uit de lijst verwijderd zou zien, kan de beheerder van de zoekmachine hierom vragen en deze moet per geval beslissen of de verwijzing naar de pagina verwijderd wordt.

De uitspraak in deze zaak roept een verscheidenheid aan vragen op. Enerzijds zou de data double onder zelfbeheer een oplossing kunnen zijn voor het voorkomen van dergelijke zaken in de toekomst. Anderzijds roept het vragen op die ik in verband breng met de theorie van Hannah Arendt, vragen die ik geïntroduceerd heb in het theoretisch kader. De zaak toont aan dat het ‘wie je bent’ en ‘wat je bent’ door elkaar lopen; dat het ideaal van onsterfelijkheid, dat verbonden wordt met ‘wie je bent’ en behoort tot de publieke ruimte, aan ruimte moet inboeten en het ‘wat je bent’, en het daarbij verschijnende risico van het vervallen in ijdelheid, sterker naar voren komt. In de introductie gaf ik aan dat nieuwe media mensen de kans biedt zich op twee manieren onsterfelijk te maken; de eerste manier geldt als een openbaar en laagdrempelig podium, waar mensen zich tentoonstellen. In het artikel ‘De wereld als jury’, geschreven door Koen Haegens, beschrijft de auteur het verschijnsel van de ‘castingmaatschappij’, waarin het uiterlijke en geziene van uiterst belang is. Haegens focust zijn artikel voornamelijk op (reality-)televisie, maar maakt een excurs naar nieuwe media aan de hand van Bernhard Pörksen. Doordat vrijwel iedereen een telefoon bij zich heeft met een ingebouwde camera, bestaat er ook altijd de mogelijkheid om jezelf of iemand anders te presenteren op een blog, een sociaal netwerk, of op wat voor online en openbaar toegankelijke plek dan ook. ‘Bijna alles wat we doen, vindt mogelijk voor een ons onbekend publiek plaats. En precies dat inzicht verandert onze manier van denken, onze waarneming, onze zelfpresentatie.’ (Pörksen in Haegens 2011) Door de voortdurende kans om in het openbare te verschijnen treedt er volgens Pörksen een continue

---

⁵ Arrest van het Hof, Zaak C-131/12. 13 mei 2014. <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-05/cp140070nl.pdf>

⁶ ‘Google moet privacyschendende zoekresultaten verwijderen’. *Nu.nl*, 13 mei 2014. <http://www.nu.nl/buitenland/3773912/google-moet-privacyschendende-zoekresultaten-verwijderen.html>

‘zelfenscenering’ op, waarbij mensen voortdurend een rol spelen, waarbij het ‘imago en ik versmelten’. (Pörksen in Haegens 2011)

De tweede manier waarop de drang naar onsterfelijkheid zich bij nieuwe media toont is door het bewaren van informatie, waardoor er gedurende lange tijd relatief veel informatie over een persoon terug te vinden is - meer dan voor de introductie van deze opslagmogelijkheden. Deze ‘onsterfelijkheid’ manifesteert zich dus vooral in lang houdbare feitelijke informatie, die zeker wel wat, maar niet alles zegt over een specifiek individu.

De uitspraak in de besproken rechtszaak wordt in het nieuws regelmatig ‘het recht om vergeten te worden’ genoemd (*nu.nl*: 1, 3, 4, 5, 6, 7; *de Telegraaf*: 1, 2, 3, 4, 6, 7; *De Correspondent*: 1, 2; *HP/De Tijd*: 1, 2, 3, 4). Deze benaming is al eerder gebruikt voor gelijkende regels en richtlijnen. Zowel op internationaal en Europees vlak als Nederlands gebied zijn er regels omtrent de behandeling van persoonsgegevens. Sinds 1 september 2001 is in Nederland de Wet bescherming persoonsgegevens actief.⁷ Hoewel de behandeling van persoonsgegevens in Nederland bij wet is vastgelegd, is de Europese versie van de regelgeving omtrent de verwerking van persoonlijke informatie (waarop de Nederlandse Wet bescherming persoonsgegevens gebaseerd is) slechts een richtlijn. Momenteel is er een proces actief om deze richtlijn om te zetten tot een verordening.^{8,9} De uitspraak van het Europees Hof is in die zin een stap in de richting van deze verordening, maar verraste desondanks: dit kwam onder andere doordat de advocaat-generaal Jääskinen van mening was dat ‘aanbieders van zoekmachines op basis van de gegevensbeschermingsrichtlijn niet verantwoordelijk zijn voor persoonsgegevens op door hen verwerkte webpagina’s’.¹⁰ Het leek hem dus onwaarschijnlijk dat Google verzocht kan worden tot het verwijderen van zoekresultaten, omdat zij de inhoud niet beheren, maar slechts informatie verzamelen via algoritmes en deze aan de gebruiker presenteren. De

---

⁷ *Wet bescherming persoonsgegevens*. <http://wetten.overheid.nl/BWBR0011468/>

⁸ Zie: Databeschermingsrichtlijn, ofwel Richtlijn 95/46/EG van het Europees Parlement en de Raad van 24 oktober 1995 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995L0046:NL:HTML>

⁹ Zie: Voorstel voor een ‘Verordening van het Europees Parlement en de Raad betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens (algemene verordening gegevensbescherming)’. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0011:FIN:NL:PDF>

¹⁰ Conclusie van de advocaat-generaal in zaak C131/12. 25 juni 2013. http://europa.eu/rapid/press-release_CJE-13-77_nl.htm

inhoud van de verwerkte webpagina's zou daarentegen aangepast moeten worden, om de 'wortels' van het probleem aan te pakken.

Om deze zaak zo goed mogelijk uit te werken in combinatie met het onderzoek maak ik, zoals genoemd, gebruik van enerzijds bronnen uit populaire nieuwsmedia en anderzijds de meest directe bron: het juridische document zelf, dat online in te zien is (zie voetnoot 6). In de analyse ga ik dieper in op de teksten om te kijken welke informatie nu precies gepresenteerd wordt en hoe deze informatie zich tot elkaar verhoudt; kloppen de nieuwsartikelen inhoudelijk? Welke elementen komen het duidelijkst naar voren, en hoe verschilt de berichtgeving tussen de media onderling? Met de informatie uit het corpus en de theorie uit het eerste hoofdstuk beantwoord ik de vragen die ik in de inleiding en op de vorige pagina stel. Zo wordt duidelijk hoe het 'wie' en 'wat' je bent zich tot deze situatie verhouden.

De nieuwsmedia heb ik afgebakend tot een viertal bronnen met ieder een andere achtergrond, om diversiteit binnen de invalshoeken en informatie te garanderen. Hierna volgt een tabel, waarin een deel van de informatie overzichtelijk staat weergegeven. Deze informatie licht ik vervolgens toe.

	(Politieke) invalshoek	Aantal artikelen	Soort artikelen	Categorie
<i>Nu.nl</i>	Neutraal	7	Informatief	Buitenland (1), tech (5), internet (1)
<i>De Telegraaf</i>	Conservatief, populistisch	8	Informatief	Buitenland (2), digitaal (5), binnenland (1)
<i>HP/De Tijd</i>	Liberaal, populistisch	5	Opiniërend, kritisch	Cultuur (2), politiek (1), technologie (1), leven (1)
<i>De Correspondent</i>	Progressief	2	beschouwend	Niet van toepassing

De (politieke) invalshoek is gebaseerd op benoemingen door het medium zelf, alsmede door beschrijvingen van het media- en communicatielandschap (zie Bakker & Scholten 2011). Hierover meer informatie bij de beschrijvingen van de bevindingen per medium.

De eerste nieuwsbron die wordt gebruikt is *nu.nl*. Deze website is een nieuwsbron die op neutrale wijze actualiteiten publiceert en tevens, bij de oprichting in 1999, de eerste nieuwswebsite in Nederland die dag en nacht nieuws publiceerde. Over het algemeen publiceert *nu.nl* artikelen zonder een duidelijk (politiek) standpunt in te nemen, daargelaten dat het ANP-nieuws is en niet verschijnt in bijvoorbeeld rubrieken als muziekrecensies of columns. Door een neutraal nieuwsmedium in het overzicht op te nemen, kan er duidelijker gekeken worden hoe andere media in hun berichtgeving van *nu.nl* verschillen. Het is belangrijk hierbij op te merken dat vrijwel alle nieuwsmedia hun berichtgeving rondom een onderwerp starten met een standaardbericht zoals op *nu.nl* staat weergegeven. Daarom beperk ik me niet tot het eerste bericht dat er over deze actualiteit is gepubliceerd, maar breid ik het corpus uit naar berichten die ook na enig verstrijken van tijd worden geplaatst en (soms) dieper ingaan op de zaak.

De toon van de berichten van *nu.nl* is gebalanceerd en neutraal informatief: de auteur laat zijn eigen standpunt niet doorschemeren en er worden van verschillende (politieke) partijen uitspraken geplaatst, evenals cijfers en feiten uit verschillende bronnen waarbij er tevens naar die bronnen verwezen wordt. In ieder nieuwsartikel wordt een korte verwijzing naar de oorspronkelijke uitspraak gegeven, als controleerbare achtergrondinformatie voor de lezer. Ook worden er onder de berichten verwijzingen gedaan naar eerder geplaatste artikelen over dit onderwerp.

Het tweede medium in de tabel is *De Telegraaf*. Met een oplage van zo'n 500.000 exemplaren is dit het grootste dagblad van Nederland.¹¹ *De Telegraaf* heeft een populistische, conservatieve invalshoek (Bakker & Scholten 2011: 19-20) en wordt politiek vaak als één van de rechtse media gezien. De berichten van *De Telegraaf* zijn informatief en niet zozeer opiniërend. Opvallend aan de berichten is dat er in een drietal artikelen dezelfde voorbeelden worden aangehaald van mensen die een 'vergeetverzoek' hebben ingediend; 'Een ex-politicus die herkozen wil worden, wil dat een link naar een artikel over zijn wangedrag toen hij in functie was, verwijderd wordt. Een man veroordeeld voor het bezit van kinderporno wil dat links verdwijnen naar pagina's waarop zijn veroordeling wordt gemeld [...] en een arts wil verwijzingen naar slechte beoordelingen op het internet geschrapt zien.' (*De Telegraaf*: 2, 3, 5). Dit zijn voorbeelden van verzoeken die in praktijk waarschijnlijk niet uitgevoerd zouden worden omdat het publieke belang van de kennis groter is dan het belang van de privacy van deze persoon.

---

¹¹ Opvraagmodule oplagecijfers. *HOI Online*. <http://www.hoi-online.nl/798/gratis-opvraagmodule.html>

HP/De Tijd is het derde medium waarvan ik artikelen heb verzameld. Het blad als zodanig is gefuseerd uit de *Haagse Post* en *De Tijd*, begonnen met een licht progressieve inslag, maar tegenwoordig eerder getypeerd als liberaal. De oplages dalen de laatste jaren sterk, maar de website wordt steeds actiever. De artikelen van *HP/De Tijd* worden naarmate de tijd sinds het eerste nieuwsbericht over deze zaak verstrijkt steeds kritischer. Waar ze in het eerste bericht de uitspraak aanduiden als een ‘mijlpaal’ (*HP/De Tijd*: 1) vragen ze zich in het tweede gepubliceerde artikel af of de uitspraak ‘een overwinning van de privacy of het manipuleren van de werkelijkheid’ is (*HP/De Tijd*: 2). Hoewel ze in de titels van hun berichten in eerste instantie vooral Google lijken te bekritisieren (‘Waarom de ‘vergeetactie’ van Google aan alle kanten rammelt’; ‘Hoe Google het ‘recht om te worden vergeten’ omzeilt’), zijn ze vooral oordelend ten opzichte van de uitspraak van het Europees Hof. Ze noemen de formulering van de uitspraak ‘ruimhartig’ en vinden het bovendien niet juist dat Google zélf de ingediende verzoeken beoordeelt, in plaats van het Europees Hof. Daarnaast suggereren ze dat het wonderlijk is dat het recht alleen voor Google geldt (*HP/De Tijd*: 4); dit is echter onjuist gebleken. De uitspraak geldt voor alle zoekmachines en bijvoorbeeld Bing heeft inmiddels aangegeven ook zoekresultaten op verzoek te gaan verwijderen. Het blad komt hier later op terug (*HP/De Tijd*: 5).

Het laatste nieuwsmedium in de tabel is *De Correspondent*. *De Correspondent* is een nieuwe berichtgever, ruim een jaar oud, die op vernieuwende wijze tot stand is gekomen. Na een crowdfunding-actie, waarbij mensen lid konden worden van *De Correspondent* zonder dat er een enkel artikel was verschenen, ging de website van start. Het heeft als doel om dagelijks verdiepende artikelen te publiceren, in plaats van droge, neutrale ANP-artikelen (zoals die op *nu.nl* verschijnen). Met een uitgebreide redactie waar onder andere Rob Wijnberg, Femke Halsema, Ernst-Jan Pfauth en Nina Polak deel van uitmaken, vormt *De Correspondent* een links-progressief medium. Hoewel ze over deze uitspraak slechts twee artikelen gepubliceerd hebben, zijn dit er wel twee die opvallen vergeleken met de artikelen van de andere drie nieuwsbronnen. Het eerste artikel gaat dieper in op de zaak en belicht het van meerdere kanten; het is een beschouwende tekst die de haken en ogen maar ook de positieve kanten van de uitspraak toont. Dit past in de visie van *De Correspondent*; ze willen de actualiteit overstijgen door langere artikelen te publiceren die verdieping brengen, in plaats van enkel op de actualiteit leunen. Het tweede artikel is daarentegen volledig anders; dat is een satirische column waarin een ‘wuppie’ een fictief gesprek voert met een medewerker van de servicedesk van Google.

Wanneer we naar de tabel kijken valt het op dat de artikelen van de vier bronnen in verschillende categorieën zijn geplaatst (binnen de media waar ze zijn gepubliceerd). Waar *nu.nl* en *De Telegraaf* hun artikelen vooral in de categorieën ‘tech’ en ‘digitaal’ plaatsen, zijn de vijf artikelen van *HP/De Tijd* over verschillende categorieën verdeeld.

Iets anders dat opvalt (niet af te leiden uit de tabel) is dat een deel van de artikelen op voornamelijk *nu.nl* en *De Telegraaf* sterk op elkaar lijken. Dit geldt voor de eerste berichtgeving (*nu.nl*: 1, *De Telegraaf*: 1, *HP/De Tijd*: 1), wat niet verrassend is gezien het feit dat deze drie media veelvuldig gebruikmaken van de grote persbureaus die standaardnieuwsberichten afleveren. Om diezelfde reden lijken ook het derde artikel van *nu.nl*, ‘Google verwijdert eerste zoekresultaten onder dwang van Europa’ en het zesde artikel van *De Telegraaf*, ‘Google begint met ‘vergeten’ veel op elkaar. Ditzelfde geldt voor *nu.nl*’s ‘Google Nederland ontvangt 4209 verwijderverzoeken’ van 3 juli 2014 tegenover het artikel ‘Google krijgt ruim 4200 vergeetverzoeken’ van *De Telegraaf* van 4 juli 2014.

Met deze selectie van bladen met uiteenlopende achtergronden en invalshoeken, evenals het juridisch document, staat er een afgebakend en duidelijk corpus ter beschikking van de analyse.

3.3 Analyse

Uit de nieuwsartikelen besproken in de voorgaande paragraaf blijkt dat de uitspraak van het Europees Hof in deze zaak niet onomstreden is. In de komende paragraaf bekijken we het dilemma dat de uitspraak oproept nader, met het theoretisch kader in gedachten. Een combinatie van informatie uit het corpus en het theoretisch kader mondt uit in een analyse waarmee een antwoord poogt te worden gegeven op de vragen gesteld in de inleiding.

Vanuit een maatschappelijk en wetenschappelijk perspectief gezien biedt de uitspraak van het Europees Hof een belangrijk dilemma: de spanning tussen het ‘wie’ of ‘wat’ je bent en hoe dit zich verhoudt tot het privacydebat met betrekking tot nieuwe media. Het ‘recht om vergeten te worden’, ofwel een mogelijkheid om de oneffenheden uit je online identiteit weg te poetsen, is niet nieuw. Wel staat het met deze uitspraak in een nieuw daglicht. Door een grootmacht zoals Google te verplichten tot het bekijken en inwilligen van zoveel verzoeken tot verwijdering, is een aanzienlijke mediahype op

gang gekomen waardoor veel meer mensen van dit recht op de hoogte zijn en deze dienst kunnen aanwenden.

In zowel academische literatuur als binnen internationale bestuursorganen is er vóór deze rechtszaak reeds gesproken over het ‘recht om vergeten te worden’. Bovendien liggen veel belangrijke onderdelen van dit ‘recht’ vast in de (Nederlandse) wet. Wanneer we kijken naar het dilemma beschreven in de vorige alinea, zien we dat een veelgehoorde kritiek op de uitspraak van het Europees Hof is dat het in strijd zou zijn met het ‘recht op informatie’. Hierbij is het onduidelijk om welk recht het precies gaat. Verschillende artikelen van *De Telegraaf* en een artikel van *HP/De Tijd* suggereren dat het recht op informatie betekent dat iedereen de informatie zou moeten krijgen die hij zoekt (*De Telegraaf*: 3, 5, 7; *HP/De Tijd*: 3). In een artikel van *HP/De Tijd* schrijft de redacteur het volgende:

‘En dan is er (niet bepaald tot slot) het recht van de Europese burger op informatie, dat naar ons gevoel zeker net zo belangrijk is als het recht om vergeten te worden. Wij burgers moeten in de gelegenheid zijn om het verleden van bepaalde mensen, bijvoorbeeld politici of ambtsdragers, te kennen. In een gemeente niet ver van mijn woonstee is onlangs een wethouder benoemd die (naar pas vlak voor zijn aanstelling bleek) een strafrechtelijk verleden had: hij had geknoeid met overheids gelden. Dat is voor een bestuurder relevante informatie, en dat kunnen en mogen wij niet vergeten, met of zonder Google.’ (*HP/De Tijd*: 3).

In dit artikel ontbreken verwijzingen naar wat het ‘recht op informatie’ precies inhoudt. Ook in de genoemde artikelen van *De Telegraaf* wordt dit niet uitgelegd. Bovendien probeert de redacteur in bovenstaand citaat het -niet onderbouwde- argument te ondersteunen met een verwijzing naar een persoonlijke ervaring. De situatie die hij omschrijft is tevens een voorbeeld van een situatie waarbij een verzoek tot verwijdering van de link waarschijnlijk niet gehonoreerd zou worden. Of de ‘relevante informatie’ daadwerkelijk verwijderd zou worden, en daarmee ‘vergeten’, is onwaarschijnlijk en daarmee staat het argument van de redacteur op losse schroeven. Waar de artikelen over het ‘recht op informatie’ berichten bedoelen ze waarschijnlijk ‘vrijheid van informatie’, wat een uitbreiding is van het recht op vrijheid van meningsuiting met betrekking tot internet- en informatietechnologie.

Ot van Daalen, de schrijver van het eerstgepubliceerde artikel over deze zaak van *De Correspondent*, werkt als advocaat bij een kantoor dat gespecialiseerd is in privacy en security. Tevens is hij de ex-directeur van Bits of Freedom, een beweging die zich inzet voor digitale burgerrechten. In het artikel ‘Google moet links gaan verwijderen. Wat betekent dat?’ legt hij het spanningsveld

beknopt uit. De uitspraak van het Europees Hof is positief aangaande onze privacy, maar moeilijker wordt het rond het grondrecht op vrijheid van meningsuiting. Volgens van Daalen is het ‘de vraag of Google en andere zoekmachines goed in staat zijn dit soort verwijderverzoeken zorgvuldig te beoordelen, zeker als het over minder heldere gevallen gaat.’ (*De Correspondent*: 1). Er moet per zaak bekeken worden wat de overhand heeft; het privacybelang van degene die het verzoek indient, of het publieke belang bij de publicatie van het bericht. Het vonnis stelt dat recht op verzochte verwijdering van zoekresultaten met betreffende naam voorrang krijgt

‘niet enkel op het economische belang van de exploitant van de zoekmachine, maar ook op het belang van dit publiek om toegang tot deze informatie te krijgen wanneer op de naam van deze persoon wordt gezocht. Dit zal echter niet het geval zijn indien de inmenging in de grondrechten van de betrokkene wegens bijzondere redenen, zoals de rol die deze persoon in het openbare leven speelt, wordt gerechtvaardigd door het overwegende belang dat het publiek erbij heeft om, door deze opneming, toegang tot de betrokken informatie te krijgen.’¹²

De manier waarop de afweging tot het wel of niet verwijderen van de link moet worden gemaakt is vrij vaag. Er zijn geen concrete aanduidingen op basis waarvan een zoekmachine kan beoordelen of het verwijderen meer in het belang van privacy of van publiek belang is. De angst of het risico bestaat echter dat Google eerder wel dan niet de ingediende verzoeken zal inwilligen. Dat is niet zozeer gedreven door het belang van privacy, als wel door de angst voor sancties van het Hof wanneer mensen voet bij stuk houden in een zaak waarbij niet aan hun verzoek wordt voldaan. Op het moment dat er verzoeken onterecht worden vervuld, kan er sprake zijn van censuur; het is makkelijker om links te laten verwijderen, waardoor zoekresultaten vertroebeld raken. Google probeert deze vertroebeling enigszins tegen te gaan door meer transparantie; ze vermelden bij zoekresultaten dat er links verwijderd zijn, als dat het geval is. Ook wordt het verwijderen van links opgenomen in het tweemaaljaarlijks verschijnende transparantierapport (*De Telegraaf*: 4).

Een academicus die al eerder over het ‘recht om vergeten te worden’ schreef, is Viktor Mayer-Schönberger, professor in Internet Governance and Regulation aan de Universiteit van Oxford. In 2007 publiceerde hij het artikel ‘Useful Void: The Art of Forgetting in the Age of Ubiquitous Computing’, een aanzet tot zijn in 2009 gepubliceerde boek *Delete: The Virtue of Forgetting in the*

---

¹² Arrest van het Hof. Zaak C-131/12. 13 mei 2014. <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-05/cp140070nl.pdf>

Digital Age. Hierin bekijkt hij eerst de historie van het opslaan van informatie. Volgens Mayer-Schönberger was het conserveren van data tot voor kort vrij duur, ingewikkeld en beperkt: de kosten van de gebruikte materialen (papier, film, foto's) waren hoog en het materiaal relatief vergankelijk. Door deze beperkingen was het simpelweg niet mogelijk om alles te bewaren. Pas sinds de introductie van de digitale manier van opslaan is het goedkoper om informatie te bewaren dan om deze te verwijderen. Door deze ontwikkeling is de manier waarop we met eenheden informatie omgaan verschoven van 'verwijderen' naar 'behouden' (Mayer-Schönberger 2007: 3-4). Mayer-Schönberger ziet dit als een aanval op onze vrijheid: 'Afraid how our words and actions may be perceived years later and taken out of context, the lack of forgetting may prompt us to speak less freely and openly.' (Mayer-Schönberger 2007: 5-6). De Spaanse burger die met zijn verwijderverzoek naar de rechtbank stapte, ervoer hetzelfde. De wetenschap dat eenieder terug kon vinden dat hij in het verleden in een bepaalde situatie verkeerde, belemmerde zijn vrijheid. Omdat woorden en daden voor de introductie van internet nauwelijks of in ieder geval minder frequent werden vastgelegd dan tegenwoordig, bestaat de kans dat deze woorden en daden - die zonder internet inmiddels zouden zijn vergeten, versleten door het verloop van tijd - uit hun context worden gehaald en op een andere manier worden geïnterpreteerd.

Deze kritiek komt enigszins overeen met de kritiek die Mark Poster eerder al leverde op het gebruik van databases. Waar Poster de oorzaak van deze verkeerde interpretatie bij de rigide afbakening van categorieën legt, bekritiseert Mayer-Schönberger basaler het behouden van informatie, in plaats van het 'natuurlijk vergaan'. Beiden zien ze een bedreiging in het risico dat bestaande informatie uit zijn verband wordt getrokken. Ook dit kan als één van de redenen worden gezien dat de zaak tegen Google is aangespannen: de beperking van de bewegingsvrijheid van de aanklager komt niet enkel *omdat* zijn begane feit online terug te vinden is, maar ook omdat het op verschillende (en misschien onjuiste) manieren *geïnterpreteerd* kan worden. Mayer-Schönberger draagt een oplossing aan voor het door hem gestelde probleem dat er zoveel informatie opgeslagen wordt, waarbij hij gebruik maakt van Lawrence Lessig's boek *Code: version 2.0*, een herziene verzie van zijn in 1999 uitgebrachte *Code*.

Lessig stelt dat menselijk gedrag wordt gereguleerd aan de hand van wet, culturele normen en de (economische) markt. Sinds de introductie van 'het digitale' en dan met name internet is daar een vierde factor bijgekomen, namelijk regels die in onze informatie- en communicatietechnologie zijn ingebouwd in de software (code). Omdat het digitale aandeel in het dagelijks leven inmiddels flinke

proporties aanneemt is software volgens Lessig een krachtiger middel om gedrag mee te reguleren dan bijvoorbeeld de wet; het is praktisch gezien veel aanwezig in ons leven (Mayer-Schönberger 2007: 14). Hij noemt de oorsprong van de problemen met privacy dezelfde als die van problemen met copyright, namelijk dat er een deel van ‘jouw’ data is waar ‘jij’ de controle over bent kwijtgeraakt (Lessig 2006: 200). Lessig stelt een oplossing voor privacyproblematiek voor (het verlies over controle) waarbij hij code en wet combineert;

‘[E]nact legislation that grants individuals some kind of right over their personal information, provide a technical infrastructure to trade personal information at low transactional costs, and thus facilitate markets in which individuals can decide for themselves whether, under what conditions, and for what price they permit others to use their personal data.’ (Mayer-Schönberger 2007: 14-15).

Deze oplossing vormt een tussenweg tussen de huidige positie van de ‘data double’ en de ideale versie zoals ik deze eerder voorstelde in de inleiding; één die volledig onder eigen beheer valt.¹³ Aan het einde van deze analyse lezen we daar meer over.

De verwoording van de uitspraak in de media, ‘het recht om vergeten te worden’, is om verschillende redenen een onjuiste benoeming. Het proces van vergeten is allereerst moeilijk te vergelijken met wat er eigenlijk in deze zaak gebeurt. Mayer-Schönberger wijst daar zelf op in een artikel dat hij op de website van *The Guardian* publiceerde (Mayer-Schönberger 2014). Ook benadrukt hij dat het al twintig jaar mogelijk is om op verzoek gegevens of links te laten verwijderen en dat deze uitspraak voor de praktijk weinig zal uitmaken. Voorts schrijft hij dat om er voor te zorgen dat er daadwerkelijk iets verandert op dit gebied, er anders over de problematiek moet worden nagedacht, daarbij verwijzend naar zijn eigen werk. Hij benadrukt dat we met de komst van digitaal geheugen ‘vergeten’ onmogelijk hebben gemaakt, en bovendien dat ‘[w]hen we Google someone, we get a mosaic of information that straddles decades of our existence, creating an image that is both incomplete and strangely devoid of time.’ (Mayer-Schönberger 2014). Door de kleine stukjes informatie die niet automatisch chronologisch worden geplaatst en bovendien los van elkaar bestaan, worden verbanden gelegd die niet juist hoeven te zijn. Ook hier zien we weer een overeenkomst met de kritiek van Poster op het gebruik van databases; het risico op verkeerde interpretatie door onvolledigheid.

---

¹³ Voor meer informatie over Lessig’s standpunten ten opzichte van privacy, zie Lessig 2006: 200-232.

Ook op andere manieren lijkt de gebruikte term ‘het recht om vergeten te worden’ niet passend. Allereerst zijn er veel bedrijven die hun brood verdienen met het beheren van online identiteiten, ofwel zich specialiseren in het managen van *e-reputation*, waardoor er al gesneden is in de informatie die online staat; niet *alles* is te vinden (de Terwangne 2012: 115). Ten tweede, en dit is een belangrijker punt, is ‘vergeten’ een natuurlijk proces, dat niet vergeleken kan worden met wat er hier gebeurt. In plaats van natuurlijk vergeten, een proces dat zich onbewust in de hersenen afspeelt, moet er namelijk een bewuste keuze gemaakt worden over het al dan niet verwijderen van informatie. Desondanks zijn natuurlijke processen zoals ‘vergeten’ nog maar moeilijk kunstmatig na te bootsen.¹⁴ Vanuit dat standpunt bekeken is de automatische verwijdering van data nog een aardig voorstel. Viktor Mayer-Schönberger is niet de enige die met dit idee naar voren is getreden. De Europees Toezichthouder voor Gegevensbescherming¹⁵ is eveneens voorstander van de automatische verwijdering van informatie na een vastgestelde tijd, zelfs als de persoon in kwestie zelf geen actie onderneemt of niet eens weet dat deze informatie over hem of haar is opgeslagen;

‘The increase in storage and processing capacities enables information concerning an individual to circulate within the network, even though it may no longer be valid. This makes the current principles of accuracy and proportionality of data obsolete. *A new right to oblivion or automatic data erasers* would enable individuals to take control over the use of their own personal data.’ (Deputy-Secretary General of the Council of Europe (2010), in: de Terwangne 2012: 116)

Automatische verwijdering van data gebeurt bij veel bedrijven; zo mag een werkgever bijvoorbeeld maximaal zeven jaar na beëindiging van een contract de fiscaal relevante gegevens van de vertrokken werknemer bewaren. Deze termijn staat vastgesteld in de Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp).¹⁶ Over het algemeen echter zijn er geen wettelijke termijnen voor het bewaren van persoonsgegevens vastgesteld.

---

¹⁴ Hoewel de kennis op het gebied van kunstmatige intelligentie en het nabootsen van hersenactiviteit met rasse schreden toeneemt, blijft het geheugen -en bijbehorend dus ook ‘vergeten’- een heikel punt, des te meer omdat nog niet bekend is hoe het geheugen precies werkt en wat hier allemaal op van invloed is. Zie: Draaisma 2010.

¹⁵ De EDPS, ofwel *European Data Protection Supervisor*, is een onafhankelijke autoriteit die toezicht houdt op Europese instellingen en organen en daarbij kijkt of het recht op bescherming van persoonsgegevens wordt nageleefd. Zie voor meer informatie: <https://secure.edps.europa.eu/EDPSWEB/>

¹⁶ Bewaartermijnen van persoonsgegevens in uw bestanden. *College Bescherming Persoonsgegevens*. Informatieblad nummer 11A, juli 2012. http://www.cbppweb.nl/Pages/inf_va_bewaartermijnen.aspx

Het ‘recht om vergeten te worden’ is dus een discutabele term om te gebruiken bij deze zaak, om verschillende redenen die we hierboven hebben beschreven. Specifiek verbonden aan de besproken rechtszaak aan het Europees Hof heeft het ook een aantal voeten in de aarde. De vrijheid die volgens Mayer-Schönberger verloren gaat door de verschuiving van standaard ‘verdwijnen’ naar ‘bewaren’ is iets waar de aanklager last van ondervindt. Ook de interpretatiefouten die op de loer liggen kunnen een motivatie zijn geweest om deze zaak door te zetten. Al met al heeft de zaak te maken met het verschijnen van informatie in openbaarheid, waarbij een persoon geen controle over dit proces heeft.

Hannah Arendt beschrijft in *De Menselijke Conditie* over de verschuiving en verandering van het publieke en private domein en de opkomst van het maatschappelijke, zoals eerder beschreven in paragraaf 3.3. Het woord ‘privaat’, komend van ‘privatief’, betekent ‘verstoken zijn van’. Volgens Arendt betekent een volstrekt privaat leven leiden dat je verstoken bent van ‘voor een waarachtig leven als mens essentiële dingen’. Een leven waarin je niet *gezien* wordt, een leven dat zich afspeelt binnen de muren van het huishouden en waar men zich richt op het onderhouden van het leven zelf, als *animal laborans* (Arendt 1958: 59-60). Door de geleidelijke introductie van het maatschappelijke zijn het publieke en private domein van karakter verandert. Vooral het private domein is getransformeerd:

‘Sinds de opkomst van het maatschappelijke, sinds de huishouding en huishoudelijke activiteiten werden toegelaten tot het publieke domein, is een onweerstaanbare drang naar verdere uitgroei, naar het opslokken van zowel de oudere domeinen van het politieke en het private als van de meer recentelijk ontstane sfeer van het intieme, een van de opvallendste trekken van dit nieuwe domein geweest. Deze constante groei, die nu al ten minste gedurende drie eeuwen een niet minder constante versnelling te zien geeft, ontleent zijn kracht aan het feit dat het levensproces zelf door de maatschappij in een of andere vorm wordt gekanaliseerd en tot publiek domein gemaakt.’ (Arendt 1958: 47)

Wanneer we dit in acht nemen, zouden we met Hannah Arendt een verklaring voor de vurigheid van de debatten rondom privacy kunnen vinden. De toenemende openbaarheid van persoonlijke informatie, hetzij statisch in de vorm van data hetzij in de sfeer van het tot de openbaarheid gaan behoren van het levensproces, is op een punt gekomen waarop de maatschappij hier duidelijk mee worstelt. Waar de groei van het maatschappelijke, met het opslokken van de domeinen, zoals Arendt

ze noemt, doorgaat, komt de mens op een punt waarop het deze groei actief probeert tegen te houden.

Uit de discussies, onder andere over deze uitspraak, blijkt dat de behoefte aan enige mate van privacy groot is of groter wordt, wat onder andere samenhangt met het gevoel van controleverlies over het eigen vermogen om te bepalen wat er tot de publieke sfeer behoort. De castingmaatschappij die Haegens bespreekt in *De Groene Amsterdammer* beschrijft dit ongemak; de voortdurend aanwezige kans dat je woorden en daden in de openbaarheid verschijnen, zorgt ervoor dat je continu oplet op wat je doet. Een ander argument om terug te willen keren naar een grotere mate van privacy ligt volgens Hannah Arendt in de behoefte aan diepgang; ‘een leven, geheel en al geleefd in de openbaarheid, in de aanwezigheid van anderen, wordt, zouden wij kunnen zeggen, ondiep, blijft aan de oppervlakte.’ (Arendt 1958: 69); een uitspraak die mijns inziens in enige mate van toepassing is op de huidige situatie. In heel praktische zin is het van toepassing op de verandering van het private door de hoeveelheid persoonlijke, zelfs intieme informatie die door sommigen op uiteenlopende social media plaatst. Op een website zoals bijvoorbeeld 9GAG (met bekende memes als ‘forever alone no more’) publiceren mensen van verschillende leeftijden en afkomst het kleine, persoonlijke en intieme op een enorm publiek prikbord.¹⁷ Social media waarop mensen direct waardering kunnen ontvangen, zoals retweets op Twitter of likes op Facebook, kunnen voor een bepaalde mate van afhankelijkheid zorgen¹⁸; ‘publieke bewondering bevredigt de persoonlijke ijdelheid zoals voedsel de honger stilt.’ (Arendt 1958: 57). De ontwikkelingen en uitingen van dit gedrag zorgen voor een nog verder strekkende vertroebeling van het private domein. In deze gevallen maken mensen een tot op zekere hoogte bewuste keuze van het openbaar maken van hun persoonlijke leven. Er zijn echter ook gevallen waarin je niet of nauwelijks een keuze hebt; omdat je een bepaalde dienst nodig hebt, bijvoorbeeld.

Het ‘wie’ en ‘wat’ je bent zoals Arendt deze concepten omschreef in de jaren ’50 van de twintigste eeuw komen sinds de komst van nieuwe media op een andere manier naar voren. In de besproken rechtszaak roept de aanklager op de mogelijkheid om zijn persoonlijke informatie openbaar in te zien

---

¹⁷ 9GAG is één van de grootste online communities. Het is een website waar memes ontstaan, voorbeelden uit het dagelijks leven gebruikt worden en waar een groot deel van het succes van de berichten in herkenbaarheid schuilt. In juli 2014 ontving 9GAG ruim 1,5 miljoen unieke bezoekers. Zie: <https://siteanalytics.compete.com/9gag.com>

¹⁸ Er zijn verschillende onderzoeken gedaan naar het effect van het krijgen van bevestiging in de vorm van likes op social media. Zie: Faber et al 2012.

onder controle te brengen. Dat kan verschillende redenen hebben: hij wil voorkomen dat anderen zomaar informatie over hem kunnen vinden (bijvoorbeeld omdat dat hem kan benadelen), hij is bang dat zijn imago beschadigd raakt en dat het zoekresultaat dat hij verwijderd wil zien niet bijdraagt aan de manier waarop hij gezien wil worden - en bovendien maakt hij een statement. De lijnen tussen 'wie' en 'wat' je bent, de drang tot onsterfelijkheid en het risico van vervallen in ijdelheid lijken te zijn vervaagd sinds Arendt haar theorieën opschreef. Door het verwaterende verschil tussen het publieke en het private domein kan er opnieuw naar de definitie van deze begrippen worden gekeken. Ijdelheid en de drang naar onsterfelijkheid hebben weinig met elkaar te maken in Arendts theorie, maar kunnen in zekere zin wel met elkaar verband worden gebracht in de huidige tijd. Waar onsterfelijkheid hoort bij *wie* je bent, en ijdelheid bij *wat* je bent, lijkt het in de moderne tijd soms moeilijk om te zien waar het ene 'ophoudt' en het andere verdergaat. Onsterfelijkheid en ijdelheid sluiten elkaar (in retrospect) niet uit, maar er ligt een groot onderscheid in de intentie; de bewuste intentie om onsterfelijkheid te bereiken is per definitie ijdel. Maar: kan mensen ijdelheid verweten worden, op het moment dat ze zichzelf van eventueel verkeerd gebruik van hun gegevens willen beschermen? Zoals de Spaanse aanklager die zijn zoekresultaten uit Google verwijderd wilde zien, om te voorkomen dat het hem later in zijn leven onmogelijk werd gemaakt om bijvoorbeeld een nieuwe baan of huis te bemachtigen? Een zaak als deze toont duidelijk de spanning aan tussen onsterfelijkheid en ijdelheid, hoe belangrijk het voor mensen is om controle te hebben over hun eigen gegevens en hoe daar mee om wordt gegaan. De invloed op je narratieve identiteit is op dit moment enerzijds groter dan voorheen, omdat je zelf meer informatie openbaar kunt maken, en anderzijds moeilijker kan beïnvloeden wat er met die informatie gedaan wordt door andere personen en bedrijven.

De automatische verwijdering van data, zoals voorgesteld door onder andere Lawrence Lessig en Viktor Mayer-Schönberger, is mijns inziens een oplossing voor slechts een deel van de privacyproblematiek. Naast het feit dat 'vergeten' anders in zijn werk gaat dan het tijdsgereguleerd automatisch verwijderen van informatie, kan degene wiens informatie is opgeslagen zelf niet kiezen of deze informatie verwijderd wordt. Door een gebrek aan keuzevrijheid heeft de persoon in kwestie nog steeds niet de controle over de betreffende persoonlijke informatie. Daarbij gaan ze aan één van de belangrijkste onderdelen van het probleem voorbij: het gebrek aan controle. Een data double onder eigen beheer zou ook hier een oplossing voor zijn; keuzevrijheid over welke delen je van jezelf

openbaar maakt, net zoals in het dagelijkse, offline leven. Dit was tevens één van de belangrijkste drijfveren achter de thesis van danah boyd en een voorname reden voor het ontwikkelen van haar conceptuele *SecureID*. Online impression management dat veel lijkt op offline impression management geeft een deel van de controle die mensen gewend waren - en verloren - weer terug. De grens tussen ijdelheid en onsterfelijkheid vervaagt daarbij; het één lijkt het ander niet meer uit te sluiten, zoals ik hierboven al uitlegde.

4. Conclusie

Na enkele decennia van internetgebruik is er reeds een aanzienlijke hoeveelheid literatuur gepubliceerd over de rol en het belang van dit medium. De invloed die het gebruik ervan op onze identiteit heeft is er daar één van. Al vanaf de vroege jaren van het commerciële internetgebruik, maar sterker nog sinds de introductie van sociale media, maken mensen significant keuzes over de manier waarop ze hun digitale identiteit vormgeven. Academics zoals Sherry Turkle en danah boyd benaderen deze ‘data double’ met een sociologische en psychologische invalshoek, terwijl Mark Poster en Gilles Deleuze zich focussen op databases en daarbij een post-structuralistische methode hanteren. Hoewel het gebruik van databases voor het verzamelen en documenteren van persoonlijke informatie geen verschijnsel is dat tegelijk met het internet is opgekomen, heeft het laatstgenoemde wel de schaal waarop dit gebeurt enorm vergroot. Er bestaan veel meer databases, die een veelheid aan informatie herbergen en eenvoudiger toegankelijk zijn dan de fysieke archieven van vóór het digitale tijdperk.

In dit onderzoek heb ik gekeken hoe Hannah Arendt’s ‘wie’ je bent en ‘wat’ je bent en daarbij aansluitend de menselijke drang tot onsterfelijkheid tot uiting komen in de zaak waarin het Europees Hof op 14 mei 2014 uitspraak heeft gedaan. Met behulp van de onderzoeksmethodes van Wester & Peters en Prior heb ik de nieuwsartikelen over dit onderwerp geanalyseerd. Hierbij traden weinig problemen op. Hoewel het maken van een tabel voor het overzichtelijk maken van de informatie niet in hun theorie wordt toegelicht, was het wel mogelijk om met behulp van hun analysetools een duidelijk overzicht te krijgen van de informatie in de artikelen. Ook bleek hierbij dat verschillende media, hoewel ze andere invalshoeken hanteren, veel informatie gestandaardiseerd (vanuit het persbureau) direct publiceren; dit was vooral bij *nu.nl* en *De Telegraaf* duidelijk te zien. Dit onderzoek analyseert de vragen vanuit een maatschappelijk-filosofisch perspectief. Een andere manier om deze kwestie te bekijken zou bijvoorbeeld vanuit juridisch oogpunt zijn. Zoals we hebben gelezen in hoofdstuk 3 is ook juridisch gezien deze zaak er één met haken en ogen.

De uitspraak die het Europees Hof heeft gedaan in de zaak tegen Google heeft, gezien vanuit de praktijk, weinig nieuws gebracht. Het was vóór deze uitspraak ook al mogelijk om een verzoek tot het verwijderen van links in te dienen. Door de aandacht die de zaak heeft gegenereerd, kan het indienen van een verzoek juist een averechts effect hebben; journalisten gaan bewust op zoek naar de

personen die een verzoek hebben ingediend, waarop ze over de persoon in kwestie publiceren. Op die manier komen er nieuwe artikelen online, waar Google weer naar verwijst; de persoon om wie het gaat moet vervolgens opnieuw een verzoek indienen, waardoor het proces zich kan blijven herhalen.

Uit zowel de aanklacht tegen Google als de discussie die hierna op gang is gekomen blijkt dat mensen een sterke drang hebben tot controle over hun (narratieve) identiteit. Door het veranderen van het private en het publieke domein, en de overgang naar het maatschappelijke, is de controle steeds onbeheersbaarder geworden. De vraag om aandacht voor deze kwestie kan worden opgevat als een oproep tot het terugwinnen van (een deel van) de controle. ‘Offline’ bestaat er nog een zekere mate van controle, waar deze online grotendeels lijkt te zijn verdwenen. Een persoon lijkt vaker niet dan wel in staat tot het bepalen van de publiekelijkheid van zijn (digitale) identiteit.

In dit stuk heb ik deze oproep tot controle gekoppeld aan het ‘wie’ en het ‘wat’ je bent zoals Arendt dit omschrijft in haar theorieën, en respectievelijk daarbij behorend de drang of taak tot onsterfelijkheid (door woorden, daden of dingen) en het risico dat ijdelheid daarbij komt kijken. Het internet is een geschikt medium om deze woorden, daden en dingen te etaleren, en dat wordt dan ook veelvuldig gedaan. Waar Arendt een scherpe grens trekt tussen het ‘wie’ en ‘wat’ je bent, lijkt het erop dat deze scheiding - en bijbehorend de lijn tussen onsterfelijkheid en ijdelheid - in de huidige tijd herzien moet worden. Een vertaalslag is noodzakelijk om de gebeurtenissen in de huidige tijd te duiden. Omdat de controle over zowel ‘wie’ als ‘wat’ je bent, en wat er met je persoonlijke informatie gebeurt, grotendeels niet meer bij jezelf ligt, veranderen ook de status van onsterfelijkheid en ijdelheid. Waar je onsterfelijkheid eigenlijk altijd door anderen wordt bepaald (de intentie tot het bereiken van onsterfelijkheid is in ieder geval ijdel, maar maakt het bereiken van deze onsterfelijkheid niet onmogelijk), ligt ijdelheid meer bij de persoon zelf. Desondanks zijn er overlappingspunten, en grijze gebieden waarin het niet duidelijk is waar de situatie gecategoriseerd zou moeten worden.

Een conceptuele en potentiële doch onuitgewerkte oplossing voor dit probleem zou gevonden kunnen worden in een data double die volledig onder eigen beheer valt, in plaats van onder het beheer van verschillende instanties en bedrijven. Door zelf de controle te behouden over welke informatie je aan wie toont, kun je je data double als een zo getrouw mogelijk verlengstuk van je offline identiteit gebruiken. Zoals je je fysiek door de wereld beweegt, met bijbehorende identiteit en representatie, zo beweegt je data double zich door de virtuele wereld. In deze scriptie heb ik geprobeerd om aan te tonen dat het noodzakelijk is dat er diep over deze kwestie moet worden nagedacht - niet alleen omdat de rechtszaak natuurlijk niet slechts impact heeft op één persoon, maar op veel meer - maar vooral

omdat het een bredere trend in onze maatschappij duidt, die de aandacht van het onderzoeken meer dan waard is.

Laten we het echter niet andersom doen; *Black Mirror* liet ons zien dat dat vooral vereenzaming en verwarring oplevert.

5. BIBLIOGRAFIE

5.1 Algemene bibliografie

- Arendt, Hannah. 1958 [2009]. *De menselijke conditie*, vert. C. Houwaard. Amsterdam: Boom.
- Arendt, Hannah. 1971 [2012]. *Denken: Het leven van de geest*, vert. D. de Schutter & R. Peeters. Zoetermeer: Uitgeverij Klement.
- Baier, Toby, Cristian Zirpins, Winfried Lamersdorf. 2003. 'Digital identity: how to be someone on the net.' *e-Society*, vol. 2: p. 815-820.
- Bakker, P., O. Scholten. 2011. *Communicatiekaart van Nederland: overzicht van media en communicatie*. Den Haag: Kluwer.
- 'Be Right Back'. 2013. *Black Mirror*. Auteur Charlie Brooker, regie Owen Harris. BBC.
- Best, Kirsty. 2010. 'Living in the control society: Surveillance, users and digital screen technologies.' *International Journal of Cultural Studies*, vol. 13, nr. 1: p. 5-24.
- Bosch, Reinoud. 2012. *Wetenschapsfilosofie voor kwalitatief onderzoek*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- boyd, danah. 2002. *Faceted Id/entity: Managing representation in a digital world*. MIT Master's thesis. Cambridge, MA.
- boyd, danah. 2008. 'Facebook's Privacy Trainwreck: Exposure, Invasion, and Social Convergence.' *Convergence: The international Journal of Research into New Media Technologies*, vol. 14, nr. 1: p. 13-20.
- boyd, danah, Nicole B. Ellison. 2008. 'Social Network Sites: Definition, History and Scholarship.' *Journal of Computer-Mediated Communication*, nr. 13: p. 210-230.
- boyd, danah, Eszter Hargittai, Jason Schultz, John Palfrey. 2011. 'Why parents help their children lie to Facebook about age: Unintended consequences of the 'Children's Online Privacy Protection Act'.' *First Monday*, vol. 16, nr. 11.
<<http://journals.uic.edu/ojs/index.php/fm/article/view/3850/3075>
- van den Braembussche, Antoon, Maurice Weyenbergh (Eds.). 2002. *Hannah Arendt. Vita Activa en vita contemplativa*. Damon: p. 7-22.
- Deleuze, Gilles. 1992. 'Postscript on the Societies of Control.' *October*, vol. 59: p. 3-7.
- Draaisma, Douwe. 2010. *Het Vergeetboek*. Groningen: Historische Uitgeverij.
- Farber, Barry A., Gavin Shafron, Jaleh Hamadani, Emily Wald, George Nitzburg. 2012. 'Children, Technology, Problems, and Preferences.' *Journal of Clinical Psychology*, vol. 68, nr. 11: p. 1225-1229.
- Foucault, Michel. 1989. *Discipline, toezicht en straf: de geboorte van de gevangene*. Groningen: Historische Uitgeverij.

- Haegens, Koen. 2011. 'De wereld als jury: alles is voorwaardelijk in onze castingmaatschappij.' *De Groene Amsterdammer*, nr. 13.
- Haggerty, Kevin D., Richard V. Ericson. 2000. 'The surveillant assemblage.' *British Journal of Sociology*, vol. 51, nr. 4: p. 605-622.
- van der Hoek, Cris. 2012. 'Ik facebook, dus ik ben.' *Tijdschrift voor Humanistiek*, nr. 48: p. 53-60.
- Koch, Michael, Wolfgang Wörndl. 2001. 'Community support and identity management.' In: *Proceedings of the European conference on computer-supported cooperative work (ECSCW2001)*. Dordrecht: Kluwer Academie, p. 319-338.
- Lessig, Lawrence. 2006. *Code version 2.0*. New York: Basic Books.
- Mayer-Schönberger, Viktor. 2007. 'Useful Void: The Art of Forgetting in the Age of Ubiquitous Computing.' *Faculty Research Working Paper Series*. John F. Kennedy School of Government. Harvard University.
- Mayer-Schönberger, Viktor. 2014. 'Omission of search results is not a 'right to be forgotten' or the end of Google.' *The Guardian*. <<http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/may/13/omission-of-search-results-no-right-to-be-forgotten>>
- Missiakoulis, Spyros. 2010. 'Cecrops, King of Athens: the First (?) Recorded Population Census in History.' *International Statistical Review*, vol. 78, nr. 3: p. 413-418.
- Nussbaum, Martha. 2001. *Upheavels of Thought: the Intelligence of Emotions*. Cambridge New York: Cambridge University Press.
- Platoon. [1985]. *Verzameld werk: Xenophon - Phaidos - Symposium*. Amsterdam: De Driehoek.
- Poster, Mark. 1990a. 'Foucault and Databases.' *The Mode of Information*. Chicago: University Press: p. 69-98.
- Poster, Mark. 1990b. 'Words without things: The mode of information.' *October*, vol. 53: p. 62-77.
- Prior, Lindsay. 2011. 'Using Documents in Social Research.' p. 93-109. In: David Silverman (ed.) 2011. *Qualitative Research. 3rd Edition*. London: Sage.
- Rogers, Richard. 2008. 'Consumer Technology after Surveillance Theory.' p. 288-296. In: Jaap Kooijman, Patricia Pisters, Wanda Strauven (eds). 2008. *Mind the Screen: Media Concepts According to Thomas Elsaesser*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Simon, Bart. 2005. 'The Return of Panopticism: Supervision, Subjection and the New Surveillance.' *Surveillance & Society*, vol. 3, nr. 1: p. 1-20.
- de Terwangne, Cécile. 2012. 'Internet Privacy and the Right to be Forgotten/Oblivion.' *IDP. Revista de Internet, Derecho Y Política*, nr. 13: p. 109-121.
- Turkle, Sherry. 1984. *The Second Self*. MIT Press.
- Turkle, Sherry. 1995. *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*. New York: Touchstone.
- Wester, Fred, Vincent Peters. 2004. *Kwalitatieve analyse: uitgangspunten en procedures*. Bussum: Coutinho.

5.2 Corpus

Nu.nl

1. Google moet privacyschendende zoekresultaten verwijderen. 13 mei 2014.
<http://www.nu.nl/buitenland/3773912/google-moet-privacyschendende-zoekresultaten-verwijderen.html>
2. Wikipedia-oprichter ‘verbijsterd’ over uitspraak Google-privacyzaak. 14 mei 2014.
<http://www.nu.nl/tech/3775489/wikipedia-oprichter-verbijsterd-uitspraak-google-privacyzaak.html>
3. Google verwijdert eerste zoekresultaten onder dwang van Europa. 26 juni 2014.
<http://www.nu.nl/tech/3812774/google-verwijdert-eerste-zoekresultaten-dwang-van-europa.html>
4. Google Nederland ontvangt 4209 verwijderverzoeken. 3 juli 2014.
<http://www.nu.nl/tech/3819054/google-nederland-ontvangt-4209-verwijderverzoeken.html>
5. Google heeft opstartproblemen met ‘recht om vergeten te worden’. 4 juli 2014.
<http://www.nu.nl/tech/3819301/google-heeft-opstartproblemen-met-recht-vergeten-worden.html>
6. Google wijst ruim 30 procent verwijderingsverzoeken af. 24 juli 2014.
<http://www.nu.nl/tech/3836717/google-wijst-ruim-30-procent-verwijderingsverzoeken-af.html>
7. Google onder druk om waarschuwingen over ‘vergeetrecht’. 24 juli 2014.
<http://www.nu.nl/tech/3836441/google-druk-waarschuwingen-vergeetrecht.html>

De Telegraaf

1. EU-hof: Google moet soms info verwijderen. 13 mei 2014.
<http://www.telegraaf.nl/buitenland/22618299/EU-hof-Google-moet-soms-info-verwijderen.html>
2. ‘Vergeetverzoeken’ lopen binnen bij Google. 15 mei 2014.
<http://www.telegraaf.nl/buitenland/22628929/Google-druk-met-verzoeken.html>
3. Duizenden willen op Google ‘verdwijnen’. 31 mei 2014.
<http://www.telegraaf.nl/digitaal/22685789/Verdwijnen-op-Google.html>
4. Google gaat waarschuwen voor ‘vergeten’ links. 10 juni 2014.
<http://www.telegraaf.nl/digitaal/22720832/Google-gaat-waarschuwen-voor-vergeten-links.html>
5. Site helpt bij verwijderen gegevens uit Google. 26 juni 2014.
<http://www.telegraaf.nl/digitaal/22787705/Site-helpt-bij-verwijderen-gegevens-uit-Google.html>
6. Google begint met ‘vergeten’. 26 juni 2014.
<http://www.telegraaf.nl/digitaal/22787961/Google-begint-met-vergeten.html>

7. Google krijgt ruim 4200 vergeetverzoeken. 3 juli 2014.
http://www.telegraaf.nl/binnenland/22814979/Google_4200_vergeetverzoeken.html
8. EU: Google moet links internationaal verwijderen. 24 juli 2014.
http://www.telegraaf.nl/digitaal/22893480/EU_Google_moet_links_internationaal_verwijderen.html

De Correspondent

1. Google moet links gaan verwijderen. Wat betekent dat? 15 mei 2014.
<https://decorrespondent.nl/1171/Google-moet-links-gaan-verwijderen-Wat-betekent-dat-/36015276-743f654b>
2. 'Met Google'. 'Hallo, met Wuppie. Ik wil graag vergeten worden'. 6 juni 2014
<https://decorrespondent.nl/1292/Met-Google-Hallo-met-Wuppie-Ik-wil-graag-vergeten-worden/79473504-c5ca8890>

HP/De Tijd

1. Verrassing: u heeft het recht digitaal te verdwijnen. 13 mei 2014.
<http://www.hpdetijd.nl/2014-05-13/verrassing-u-heeft-het-recht-digitaal-te-verdwijnen/>
2. Waarom Google uw gevoelige gegevens wel/niet zou moeten verwijderen. 4 juni 2014.
<http://www.hpdetijd.nl/2014-06-04/waarom-google-uw-gevoelige-gegevens-wel-niet-moet-verwijderen/>
3. Waarom de 'vergeetactie' van Google aan alle kanten rammelt. 9 juni 2014.
<http://www.hpdetijd.nl/2014-06-09/waarom-de-vergeetactie-van-google-aan-alle-kanten-rammelt/>
4. Waarom het internet een niet te temmen beest is. 15 juli 2014.
<http://www.hpdetijd.nl/2014-07-15/waarom-het-internet-een-niet-te-temmen-beest/>